

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

MEDNARODNI PLAČILNI SISTEMI IN SISTEM TARGET

Ljubljana, november 2004

GREGOR KOSEC

IZJAVA

Študent/ka GREGOR KOSEC izjavljam, da sem avtor/ica tega diplomskega dela, ki sem ga napisal/a pod mentorstvom dr. BOŠTJANA JAZBECA in dovolim objavo tega diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 6.12.2004

Podpis: _____

KAZALO

UVOD	0
1 PLAČILNI SISTEMI	2
1.1 OPREDELITEV PLAČILNEGA SISTEMA	2
1.2 UDELEŽENCI V PLAČILNEM SISTEMU	3
1.3 KRITERIJI USPEŠNOSTI PLAČILNEGA SISTEMA	4
1.4 SISTEMI PLAČIL VELIKIH VREDNOSTI.....	5
1.4.1 FINANČNA TVEGANJA V MEDBANČNIH PLAČILNIH SISTEMIH	6
1.4.2 BRUTO PORAVNAVA V REALNEM ČASU	8
1.4.3 NETO PORAVNALNI SISTEM	9
1.5 SISTEMI PLAČIL MALIH VREDNOSTI.....	11
2 ČEZMEJNI PLAČILNI SISTEMI	12
2.1 SISTEM S.W.I.F.T.	12
2.2 SISTEM EBA (EVRO1).....	13
2.3 SISTEM EAF	14
2.4 FEDWIRE	14
2.5 SISTEM CHIPS.....	15
3 SISTEM TARGET	15
3.1 ZNAČILNOSTI SISTEMA TARGET	15
3.2 PREDNOSTI UPORABE SISTEMA TARGET	15
3.3 ZGRADBA SISTEMA TARGET	16
3.4 DELOVANJE SISTEMA	17
3.5 POTEK POSTOPKA PRENOSA ČEZMEJNEGA PLAČILA.....	17
3.6 URAVNAVANJE PLAČILNE SPOSOBNOSTI.....	18
3.7 ČAS DELOVANJA SISTEMA IN CENE TRANSAKCIJ	19
3.8 KLJUČNI PODATKI O DELOVANJU SISTEMA TARGET V DRUGEM ČETRTLETJU LETA 2004. 19	
3.8.1 TRANSAKCIJE ZNOTRAJ DRŽAV ČLANIC, KI SODELUJEJO V SISTEMU TARGET	20
3.8.2 TRANSAKCIJE MED DRŽAVAMI ČLANICAMI, KI SODELUJEJO V SISTEMU TARGET	20
3.8.3 RAZPOLOŽLJIVOST SISTEMA TARGET IN POSLOVNI REZULTATI.....	20
3.9 DOSEŽKI SISTEMA TARGET.....	21
3.10 TEŽNJE PO SPREMEMBAH V SISTEMU TARGET	22
4 TARGET2 – NOVA GENERACIJA SISTEMA TARGET	23
4.1 UTRDITEV IN OKREPITEV TEHNIČNE INFRASTRUKTURE	23
4.2 HARMONIZIRANJE STORITEV	23
4.3 PREDVIDEN ČASOVNI POTEK PROJEKTA TARGET2	24
5 PLAČILNI SISTEM V SLOVENIJI	25
5.1 MEDBANČNE MENJAVE IN PORAVNALNI SISTEMI V SLOVENIJI	26
5.2 SISTEM ZA PORAVNAVE PLAČIL VELIKIH VREDNOSTI V REALNEM ČASU	26
5.2.1 ZNAČILNOSTI SISTEMA	27
5.2.2 OBDELAVA TRANSAKCIJ	27
5.2.3 KREDITNA IN LIKVIDNA TVEGANJA	28
5.2.4 CENE STORITEV	28
5.3 SISTEM MALIH PLAČIL – SISTEM GIRO CLEARING	28
5.3.1 ZNAČILNOSTI SISTEMA	28
5.3.2 OBDELAVA TRANSAKCIJ	29
5.3.3 CENE STORITEV	29
5.4 PRIHODNOST PLAČILNIH SISTEMOV V SLOVENIJI	30
SKLEP	31
LITERATURA.....	32
VIRI	32

UVOD

Plačilni sistemi so najpomembnejši del gospodarske in finančne strukture, saj njihovo delovanje ključno prispeva k splošni ekonomski uspešnosti s tem ko omogoča varno in pravočasno poravnavo transakcij.

Različnost plačilnih sistemov je posledica različnega zgodovinskega, političnega in gospodarskega razvoja posameznih držav. Z naraščanjem čezmejnega poslovanja pa se je pojavila težnja po enotnem plačilnem sistemu, ki bi bil hitrejši, zanesljivejši in varnejši.

Namen diplomske naloge je prikazati najpomembnejše plačilne sisteme v Evropski uniji in po svetu. V nalogi sem izpostavil plačilni sistem TARGET, preko katerega se v Evropi opravi največ transakcij in je pomemben tudi za nadaljnji razvoj plačilnega sistema v Sloveniji.

V prvem delu naloge so prikazane splošne značilnosti plačilnega sistema in njegovo delovanje. V nadaljevanju so predstavljeni plačilni sistemi za poravnavo velikih vrednosti in sistemi za poravnavo majhnih vrednosti. Prav tako so predstavljeni kriteriji uspešnega plačilnega sistema.

V drugem delu naloge obravnavam nekaj značilnih sistemov za čezmejno plačevanje v evropskih državah in Ameriki. Tukaj je tudi predstavljen sistem S.W.I.F.T. kot mednarodna bančna mreža, ki omogoča varno in zanesljivo prenašanje sporočil med državami.

Tretji del naloge podrobno opisuje najbolj razširjeni plačilni sistem v evropskih državah - plačilni sistem TARGET. Ta sistem je prav tako pomemben za Slovenijo, saj bo morala Slovenija kot članica Evropske unije svoj plačilni sistem prilagoditi delovanju le-tega.

V četrtem delu je opisan plačilni sistem TARGET2, ki bo nasledil sedanji plačilni sistem TARGET in se izognil njegovim pomanjkljivostim.

Peti del naloge poleg dveh najpomembnejših slovenskih plačilnih sistemov, sistema Bruto poravnave v realnem času in Žiro kliringa, prikazuje še prihodnost plačilnih sistemov v Sloveniji.

Zadnji del diplomske naloge vsebuje povzetek in sklepne misli.

1 PLAČILNI SISTEMI

1.1 OPREDELITEV PLAČILNEGA SISTEMA

Plačilni sistem sestavljajo institucije, instrumenti in tehnični mehanizmi za prenos sredstev ter pravila, ki oblikujejo odnose v plačilnem sistemu in njegove zakonitosti (Summers, 1994, str. 29). Temeljna naloga plačilnih sistemov je omogočiti poravnavo denarnih obveznosti, ki nastajajo pri poslovanju na finančnih trgih in na trgih dobrin. Ekonomski subjekti od plačilnega sistema pričakujejo, da bo svojo nalogo opravil nemoteno in pravočasno in da bo dolžnik lahko preko njega tudi dokončno poravnal svoje obveznosti do prejemnika brez tveganja, da plačilo, ki je že bremenilo njegov račun, ne bi prišlo do prejemnikove banke.

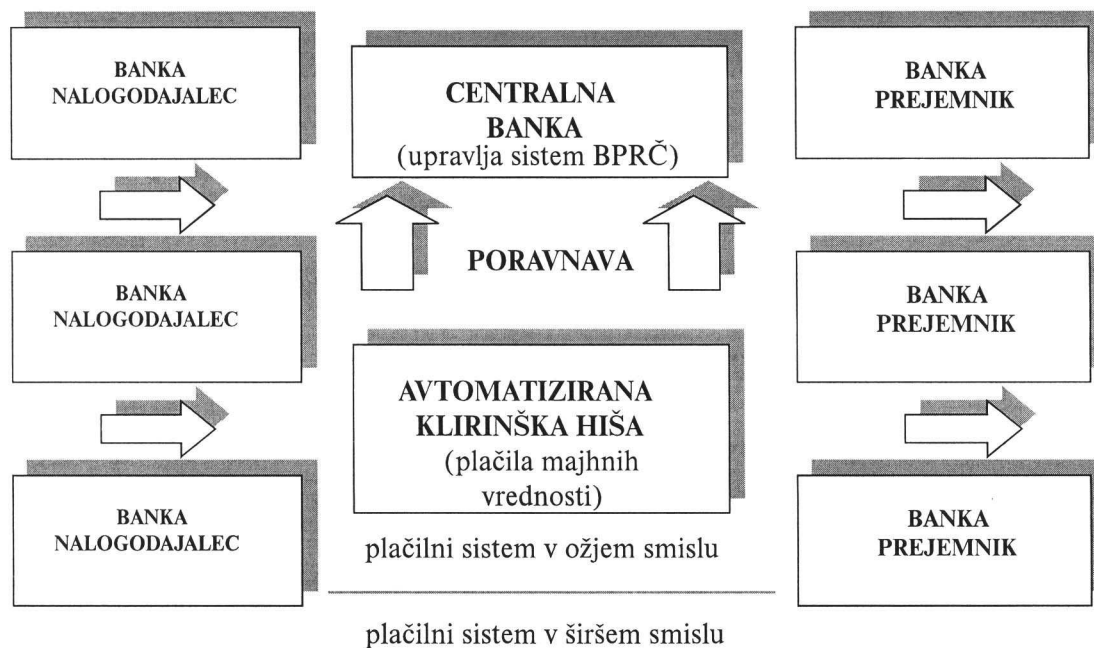
Temeljna načela za sistemsko pomembne plačilne sisteme (Anko, 2002, str. 44):

- plačilni sistem mora biti trdno pravno urejen v vseh segmentih pravnega reda,
- pravila in postopki morajo omogočati udeležencem jasno razumevanje, kakšnim finančnim tveganjem so izpostavljeni kot udeleženci,
- plačilni sistem mora imeti jasno opredeljene postopke za obvladovanje kreditnih in likvidnostnih tveganj, ki jasno določajo odgovornosti upravitelja plačilnega sistema in udeležencev ter zagotavljajo spodbudo za primerno upravljanje tveganj in omejevanje le-teh,
- plačilni sistem mora omogočiti dokončno poravnavo plačil na dan valute, po možnosti že čez dan, najpozneje pa ob koncu dne,
- v multilateralnem neto plačilnem sistemu mora biti zagotovljen pravočasen zaključek poravnave tudi v primeru, če udeleženec z najvišjo neto obveznostjo te ni sposoben poravnati,
- sredstva, s katerimi se dokončno poravnajo plačila, morajo biti predvsem v obliki terjatev do centralne banke (centralnobančni denar); če se uporabljajo druga sredstva, morajo ta vsebovati malo ali nič kreditnega in likvidnostnega tveganja,
- plačilni sistem mora zagotavljati visoko stopnjo varnosti in operativne zanesljivosti ter predvidevati rezervne rešitve za pravočasen zaključek dnevnih obdelav,
- plačilni sistem mora omogočiti načine plačevanja, ki so praktični za uporabnika in učinkoviti za gospodarstvo,
- plačilni sistem mora imeti objektivne in javno opredeljene kriterije za udeležbo, tako da je mogoč enakopraven in prost dostop,
- upravljanje plačilnega sistema mora biti učinkovito, odgovorno in pregledno.

Plačilni sistemi so pomemben del gospodarske in finančne infrastrukture, saj njihovo učinkovito delovanje ključno prispeva k splošni ekonomski uspešnosti s tem, da omogoča varno in pravočasno poravnavo transakcij. Plačilni sistem mora biti prilagojen potrebam posameznikov in podjetij glede varnega in učinkovitega prenosa sredstev v sodobnem tržnem gospodarstvu. Prav tako pa razvit plačilni sistem prispeva k razvoju medbančnih denarnih trgov in ostalih finančnih trgov.

Plačilni sistem v najširšem pomenu besede sestavljajo instrumenti, postopki in medbančni sistemi za prenos sredstev, ki omogočajo pretok denarja v gospodarstvu. Glavne elemente torej predstavljajo storitve bank, ki jih le-te ponujajo svojim komitentom, ter medbančni plačilni mehanizmi za poravnavo plačil med bankami. Plačilne sisteme v ožjem smislu pa lahko opredelimo kot pravno razmerje med tremi ali več bankami kot izvajalci plačilnega prometa, katerega vsebina so njihove medsebojne pravice in obveznosti v zvezi s poravnavo med udeleženkami plačilnega sistema. Razmerje med obema opredelitvama lahko razberemo iz naslednje slike.

Slika 1 : Struktura značilnega plačilnega sistema

Vir: Černuta, Južina, 2003, str. 140.

1.2 UDELEŽENCI V PLAČILNEM SISTEMU

Uporabniki

V to skupino sodijo različni ekonomski subjekti, ki sodelujejo v transakcijah z blagom, storitvami in različnimi oblikami premoženja. Pri plačevanju teh transakcij se uporabljajo negotovinska plačila, ki se poravnajo preko plačilnega sistema.

Finančne institucije, ki opravljajo storitve plačilnega prometa

Storitve plačilnega prometa lahko opravljajo različne finančne institucije, ki imajo za opravljanje te dejavnosti ustrezno dovoljenje in so ustrezno nadzirane. Največkrat so to

poslovne banke in hranilnice. Pri dvostopenjski ureditvi plačilnega sistema ločimo posredne in neposredne udeležence. Neposredne udeležence imajo odprt poravnalni račun pri centralni banki, preko katerega poravnajo svoja plačila, plačila svojih komitentov in plačila posrednih udeležencev, ki imajo pri njih odprt račun. Neposredne udeležence tako opravljajo nekatere storitve za posredne udeležence.

Klirinška hiša

Uporabniki plačilnih sistemov, ki medsebojno sklepajo posle, so pogosto komitenti različnih bank. Eden od načinov prenosa denarnih sredstev med bankami je tudi prenos preko klirinške hiše. Pri klirinški hiši gre za to, da si preko nje banki dolžnika in upnika posredujejo plačilna sporočila, ta pa po določenem obdobju naredi izračun neto pozicije bank, ki se nato poravnajo preko poravnalnih računov pri centralni banki.

Centralna banka

Centralna banka zagotavlja varen in učinkovit plačilni sistem, ki omogoča učinkovitejše delovanje bank, finančnih trgov in trgov dobrin. Centralne banke opravljajo različne funkcije v plačilnem sistemu, in sicer zagotavljajo meddnevno likvidnost, poravnavo plačil preko poravnalnih računov, izvajajo pregled nad delovanjem plačilnih sistemov in upravljajo nekatere plačilne sisteme.

1.3 KRITERIJI USPEŠNOSTI PLAČILNEGA SISTEMA

Kriteriji uspešnosti določenega plačilnega sistema so odvisni od potreb uporabnikov, njihovih interesov in narave transakcij, ki so podlaga za plačilo.

- Plačilni sistem mora biti **učinkovit**, kar pomeni, da je sposoben izvršitve plačila. Plačilni sistem mora torej zagotavljati dejanski prenos lastništva nad denarjem.
- Plačilni sistem mora biti **ekonomičen**; maksimirati mora koristnost plačilnega sistema ob hkratnem zmanjšanju stroškov njegovega delovanja.
- Dobro delujoči plačilni sistem omogoča ekonomiji, da omejeni čas in sredstva, ki so na voljo, uporablja predvsem za svojo rast in ne za drage in dolgotrajne transakcijske postopke – prinaša **koristi**.
- S **hitrim opravljanjem** plačil so hitreje izpolnjene prevzete zapadle obveznosti in povečuje se likvidnost udeležencev plačilnega prometa, bank in gospodarstva v celoti.
- Krajši je čas, ki je potreben za izvršitev plačila, nižji so **stroški**.
- **Sistemsko tveganje** se lahko razvije, če nesolventnost ali resne težave z likvidnostjo ene institucije privedejo do podobnih težav tudi v drugih institucijah – gre za verižno

reakcijo. Udeleženec je torej izpostavljen stroškom in tveganjem, ki niso le plod njegovega odločanja, ampak je izpostavljen tveganju, ki je posledica odločitev poslovnih partnerjev.

- Plačilni sistem lahko predstavlja vir finančnih šokov oziroma kanal, po katerem se leti prenašajo z enega na druge udeležence. Uspešni plačilni sistemi so sposobni preprečiti take krize še pred njihovim nastankom in jih uspešno prebroditi, če do njih pride. To omogočajo le **zanesljivi** plačilni sistemi.
- Velik delež informacij v sistemu je zaupne narave. Uspešni sistemi morajo jamčiti tudi za ustrezno stopnjo **zaupnosti** informacij, saj je kršenje načel zasebnih in poslovnih podatkov mogoče z dostopom do ustreznih baz podatkov ali s prisluškovanjem komunikacijskim povezavam.
- Plačilni sistem, ki ne uživa **ugleda** pri uporabnikih, nima možnosti za uspeh.
- S stališča **upravljanja s finančnimi tveganji** pa je pomembna delitev na plačila velikih vrednosti in plačila majhnih vrednosti.

1.4 SISTEMI PLAČIL VELIKIH VREDNOSTI

Pri uspešnem izvajanju denarne politike v razvitih gospodarstvih imajo sistemi plačil velikih vrednosti pomembno vlogo. Njihova učinkovitost je izredno pomembna za učinkovitost finančnih trgov doma, kot tudi za mednarodne tokove plačil, ki so rezultat trgovanja z dobrinami in finančnimi instrumenti na mednarodnih trgih. Prav tako so pomembni za izvajanje denarne politike centralne banke. Velika plačila se pojavljajo predvsem med bankami, na finančnih trgih in med podjetji. Udeleženci od sistema pričakujejo zanesljivost, varnost, natančnost in točnost. Prav zaradi teh stvari so prenos prek teh sistemov dražji kot preko sistemov malih vrednosti. Poleg tega sistemi plačil velikih vrednosti od ponudnikov plačilnih storitev zahtevajo izpolnjevanje določenih operativnih in varnostnih standardov.

V splošnem obstajata dva modela sistemov plačil velikih vrednosti. V prvem modelu se vsak plačilni nalog obdela takoj, ko pride v sistem, in sicer v celotnem – bruto znesku. To je bruto poravnava v realnem času (BPRČ). Take sisteme upravljajo centralne banke držav, pri katerih imajo poslovne banke poravnalne račune. Drugi model deluje po neto načelu, kar pomeni, da se plačilni nalogi bank določen čas akumulirajo, nato pa se na koncu tega časa izračunajo neto pozicije za banke udeleženke sistema. Neto pozicija se nato poravnava, ponavadi spet preko računov pri centralni banki. Ločimo dve vrsti neto poravnalnih sistemov, in sicer bilateralne in multilateralne.

Tabela 1: Prikaz dejavnikov, pomembnih za izbiro med bruto in neto sistemi

Dejavniki	Neto sistemi	Bruto sistemi
Likvidnost, ki je potrebna za poravnalne namene	manjša	večja
Tveganja	finančna tveganja, težje obvladovanje tveganj	finančna tveganja spremenjena, preprečevanje sistemskih prekinitev ob koncu dneva, lažje obvladovanje tveganj
Stroški	nižji	višji

Vir: Bole, 2002, str. 28.

Do nedavnega je večina obstoječih sistemov temeljila na sistemih neto poravnave. Z rastjo finančnih trgov in s tem povezanim večjim obsegom medbančnih plačil pa je vse bolj priljubljena uporaba sistemov bruto poravnave v realnem času. Primera sistemov plačil velikih vrednosti sta ameriški Fedwire in švicarski SIC (Swiss Interbank Clearing System). Med državami Evropske unije so se centralne banke odločile za sistem bruto poravnave v realnem času – sistem TARGET, ki ga bom podrobno opisal v nadaljevanju. Na principu multilateralne neto poravnave temelji ameriški CHIPS in do leta 1996 je na njem temeljil britanski CHAPS, ki so ga še isto leto spremenili v sistem BPRČ.

1.4.1 Finančna tveganja v medbančnih plačilnih sistemih

V posameznih državah so se pojavile različne oblike medbančnih plačilnih sistemov, za katere so značilni različen obseg in različne vrste finančnih tveganj v medbančni poravnavi. Na odločitve o obliki sistemov so sprva vplivale predvsem zahteve po njihovi učinkovitosti, v zadnjem času pa se poudarjajo predvsem zahteve po njihovi varnosti in zanesljivosti z vidika obvladovanja finančnih tveganj. Te so povzročile, da so se v plačilnih sistemih začeli uporabljati mehanizmi, ki zagotavljajo dokončnost poravnave med bankami v neto poravnalnih sistemih, oziroma da so se plačilni sistemi povsem preoblikovali (uveljavitev sistemov bruto poravnave v realnem času).

Med finančna tveganja v medbančnih plačilnih sistemih spadajo poravnalna (likvidnostna in kreditna) in sistemska tveganja. Poravnalna tveganje se nanaša na nezmožnost bank, da izpolnijo svoje obveznosti v poravnavi, in se pojavlja v dveh oblikah:

- Likvidnostno tveganje je tveganje izgube zaradičasne nerazpoložljivosti sredstev in nastane, ko dolžnik ne poravna obveznosti v celoti v dogovorjenem roku, temveč pozneje. To neugodno vpliva na pričakovano plačilno sposobnost drugih bank, udeleženk sistema, ker prejmejo iz poravnave manj (ali pa morajo plačati več), kot so pričakovale.

- Kreditno tveganje je povezano z nezmožnostjo dolžnika v poravnavi, ko ta ne zmore poravnati obveznosti v dogovorjenem roku ali kadarkoli pozneje. Kreditno tveganje pomeni izgubo celotne vrednosti transakcije.

Likvidnostno in kreditno tveganje torej zadevata individualne udeleženske v plačilnem sistemu. Kadar ta tveganja povzročijo verižno reakcijo tudi pri drugih udeleženkah, govorimo o sistemskem tveganju, ki je z vidika centralne banke najpomembnejše tveganje v plačilnih sistemih. Sistemsko tveganje torej nastane takrat, ko nezmožnost ene izmed udeleženk, da bi poravnala svoje obveznosti, povzroči, da tega ne morejo storiti ostale. Take napake lahko sprožijo širše finančne težave, ki lahko ogrozijo stabilnost plačilnega sistema in posledično vsega gospodarstva.

Za obvladovanje finančnih tveganj v medbančnih plačilnih sistemih so bili narejeni različni mehanizmi, ki so naravnani tako na zmanjševanje tveganj kot tudi na zmanjševanje sistemskega tveganja. Razdelimo jih lahko na mehanizme, ki se uporabljajo v neto poravnalnih sistemih, in tiste, ki se uporabljajo v obeh oblikah plačilnih sistemov.

V neto poravnalnih sistemih se uporabljajo predvsem (Černuta, 2003, str. 142):

- **Razveljavitev netinga in ponoven izračun pozicij brez nelikvidne udeleženke:** v primeru nesposobnosti posamezne udeleženke, da bi poravnala svoje multilateralne neto obveznosti, se v sistemu zagotovi poravnava tako, da se iz nje delno ali v celoti izločijo prenosi v dobro in breme udeleženke, ki v prvi poravnavi ni bila uspešna.
- **Jamstveni sklad in dogovor o delitvi izgube:** medtem ko so sistemi bilateralnih in multilateralnih limitov namenjeni omejevanju razsežnosti finančnih tveganj, je jamstveni sklad namenjen reševanju položaja, potem ko je prišlo do uresničitve finančnih tveganj. V takem primeru je treba v kratkem času zagotoviti dodatno potrebno likvidnost, da se poravnava lahko izvrši do konca. Če se finančna tveganja v sistemu uresničijo, jih prevzamejo tisti, ki so prispevali sredstva v jamstveni sklad, oziroma tisti, ki so podpisali dogovor o delitvi izgube.

Pri obeh oblikah plačilnih sistemov pa se uporabljajo sledeči mehanizmi:

- **Inštrumenti centralne banke, s katerimi ta zagotavlja udeleženkam sistema dodatno likvidnost:** v tem primeru gre za zavarovana posojila centralne banke, ki so bankam na voljo. Ta vir likvidnosti, predvsem v obliki posojil čez dan oziroma dovoljene prekoračitve stanj na poravnalnih računih, s katerimi lahko banka pridobi manjkajočo likvidnost za izvajanje plačil, je pomemben predvsem v sistemih bruto poravnave v realnem času.
- **Omejevanje udeležbe v plačilnem sistemu s strogimi merili za vstop in vzdrževanje statusa udeleženke.**

Najpomembnejši način obvladovanja finančnih tveganj v medbančnih plačilnih sistemih pa je razdelitev plačil glede na vrednost in njihova poravnava prek ustreznih plačilnih sistemov, ki so primerni z vidika obvladovanja tveganj. Sistemi plačil velikih vrednosti so za finančni sistem pomembnejši kot sistemi plačil majhnih vrednosti, vendar je treba pri obeh zagotavljati dokončnost poravnave. Tako se plačila velikih vrednosti poravnajo preko plačilnih sistemov, ki že s svojo strukturo in načinom poravnave zmanjšujejo izpostavljenost med udeleženci (sistemi bruto poravnave v realnem času) in so praviloma veliko dražji, medtem ko se plačila majhnih vrednosti poravnajo prek plačilnih sistemov, kjer je poudarjena učinkovitost, manj pa obvladovanje finančnih tveganj.

1.4.2 Bruto poravnava v realnem času

Kot sem že omenil, obstajata dva osnovna modela organiziranosti plačil velikih vrednosti, in sicer bruto in neto. Pri bruto poravnavi v realnem času se procesiranje in poravnava plačil odvijata v realnem času in neprekinjeno. Prenosi se poravnajo posamično preko poravnalnih računov poslovnih bank pri centralni banki brez pobotanja debetnih in kreditnih postavk. S sprotno bruto poravnavo med dnevom se finančna tveganja, ki so značilna za plačilne sisteme, znižajo na minimum, saj se tako bistveno zmanjšajo kreditna in likvidnostna tveganja. Sistem BPRČ tudi zmanjšuje sistemsko tveganje, in sicer odpravlja potrebo po implicitnem medbančnem kreditiranju in preprečuje možnost razveljavitve plačil, ker so ta dokončna in takojšnja. Ta sistem bankam omogoča tudi več prostora v smislu izvedbe plačil. Poravnava se namreč ne izvaja samo ob koncu poravnalnega obdobja, temveč stalno. To omogoča bankam, da izpeljejo končne prenose denarnih sredstev v času, ki si ga same izberejo, in tako jim ostaja več možnosti za obvladovanje in uravnavanje njihove likvidnosti. Glavna zahteva sistema BPRČ je, da morajo banke ohranjati zadostna sredstva na svojem računu pri centralni banki, da lahko izvajajo plačila in sodelujejo v sistemu. To pa jim povzroča stroške. Sistem BPRČ povzroča bankam stroške s tem, ko morajo (Logar, 1998, str. 70):

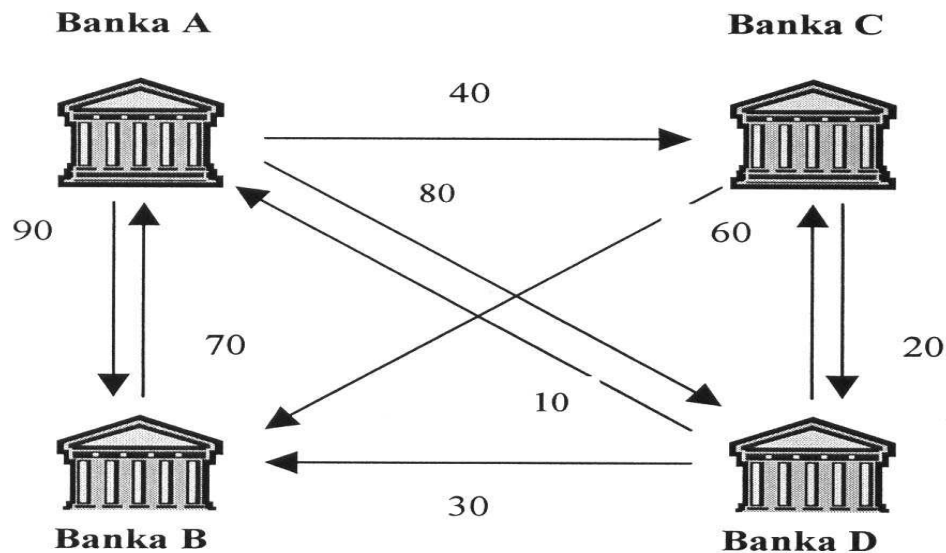
- s poroštvi zavarovati dnevne prekoračitve stanj na svojih poravnalnih računih. Stroški vzdrževanja zadostnih poroštev so visoki,
- za te prekoračitve (ki so oblika posojila centralne banke) plačati obresti. Prav tako morajo plačati obresti na posojila, najeta na medbančnem trgu,
- da se izognejo prekoračitvam na poravnalnih računih, na njih vzdrževati zadostna sredstva, ki pa niso tako obrestovana kot ostale naložbe,
- imeti ustrezno premoženje za Reodkupne sporazume.

Sistem BPRČ zahteva določeno količino likvidnosti, da lahko deluje. Banke lahko zagotovijo likvidnost le po določeni ceni, kar zvišuje stroške opravljanja plačilnih storitev. S tega vidika so neto poravnalni sistemi za banke ugodnejši.

Za primer bruto poravnave je prikazan hipotetičen primer medbančnih plačil, v katerem si plačila izmenjujejo 4 banke. Sporočila o plačilih se izmenjujejo med vsakim parom bank posebej (npr. med banko A in banko B; banka A plača banki B 90 denarnih enot, banka B pa banki A 70 denarnih enot) (Sheppard, 1996, str. 20). Pri devetih izmenjavah medbančnih

plačil je dejansko opravljenih devet medbančnih prenosov, katerih skupna vrednost znaša 450 denarnih enot.

Slika 2: Plačilni tokovi pri bruto poravnavi

Vir: Sheppard, 1996, str. 22.

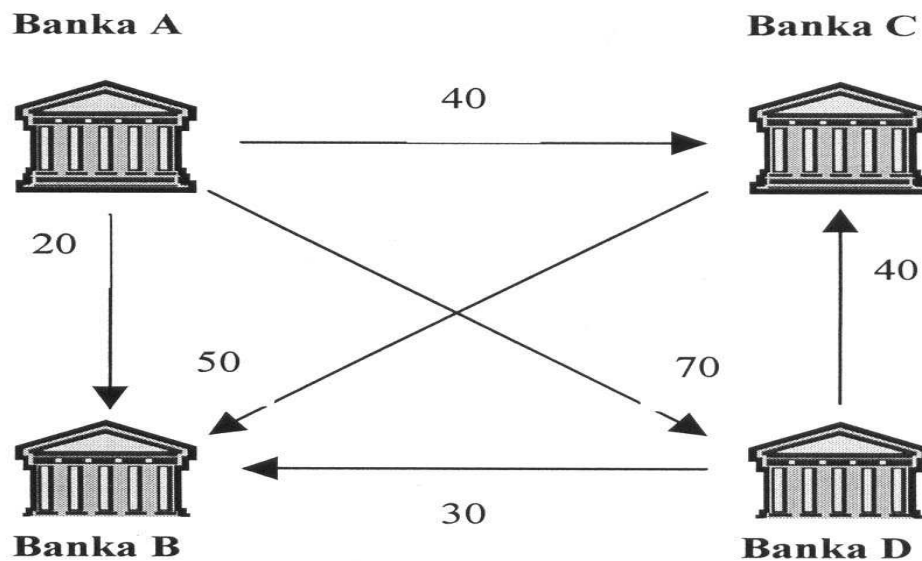
1.4.3 Neto poravnalni sistem

V neto poravnalnih sistemih se prejeti in posredovani nalogi akumulirajo v času poravnalnega obdobja, poravnava plačil pa se običajno izvrši ob koncu poravnalnega dne. Pri poravnavi se prilivi in odlivi udeleženske v sistemu netirajo, kar pomeni, da se ob koncu poravnalnega dne poravnava le ena neto obveznost vsakega neto dolžnika. Ločimo dve vrsti neto poravnalnih sistemov: bilateralne in multilateralne.

Pri bilateralni poravnavi se izračunajo neto terjatve oz. obveznosti posamezne udeleženske nasproti vsaki ostali udeleženci v sistemu.

Slika 3 prikazuje bilateralno neto poravnavo, pri kateri se pobotajo obveznosti in terjatve med vsakim parom bank posebej. V primeru štirih bank bo tako vsaka banka imela tri ločene bilateralne pozicije glede na ostale udeleženske. Glede na plačilne tokove, prikazane v sliki 2, je pri bilateralni neto poravnavi banka A neto plačnik vsem trem bankam, banka C pa je neto plačnik samo banki B ter neto upnik bank A in D (Sheppard, 1996, str. 21). V tem primeru se je število dejanskih medbančnih prenosov zmanjšalo na šest, vrednost prenesenih sredstev bank pa na 250 denarnih enot.

Slika 3: Plačilni tokovi pri bilateralni neto poravnavi

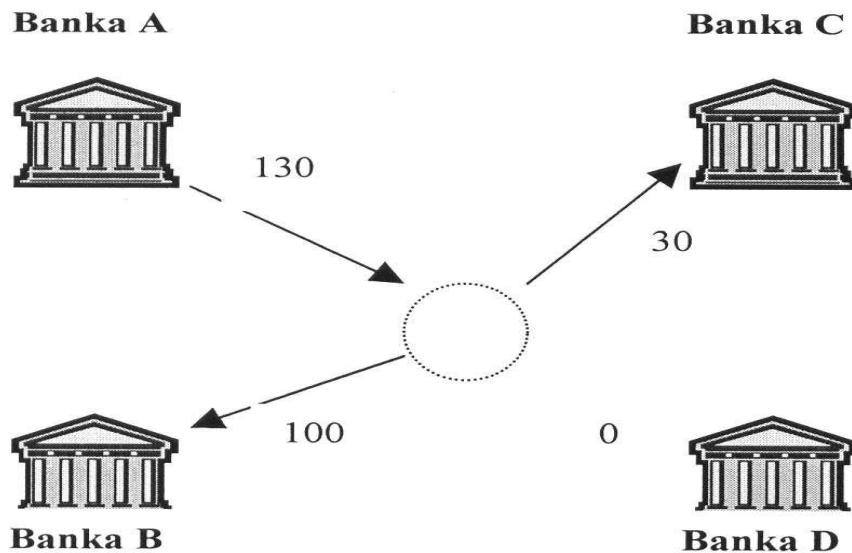

Vir: Sheppard, 1996, str. 23.

Pri multilateralni neto poravnavi pa se izračunajo neto terjatve oz. neto obveznosti posamezne udeleženke nasproti klirinški skupini kot celoti. V primeru večjega števila udeleženk sistema se tako močno zmanjša ta znesek in število transakcij, potrebnih za poravnavo.

Na sliki 4 je prikaz sistema multilateralne neto poravnave. V opisanem primeru je banka A neto plačnica, banki B in C neto upnici, banka D pa ima uravnano pozicijo (Sheppard, 1996, str. 23). Število dejanskih prenosov se je tako zmanjšalo na tri, vrednost prenesenih sredstev pa se je zmanjšala na 130 denarnih enot. Dejanska poravnava izračunanih pozicij se nato izvrši preko poravnalnih računov bank pri centralni banki.

Slika 4: Plačilni tokovi pri multilateralni neto poravnavi

Vir: Sheppard, 1996, str. 23.

Pri neto poravnava (v primerjavi z bruto poravnava) so udeleženci izpostavljeni medbančnemu kreditnemu tveganju, saj lahko pride do položaja, v katerem udeleženka nima dovolj sredstev za poravnavo svojih obveznosti. Posledično so udeleženci izpostavljeni sistemskemu tveganju, ki je tveganje, da bodo likvidnostni problemi pri eni instituciji ali manjšemu številu institucij vodili do podobnih težav pri drugih institucijah. Za obvladovanje tega tveganja pa so v rabi številni mehanizmi¹, med njimi tudi Lamfalussy-jevi standardi².

1.5 SISTEMI PLAČIL MALIH VREDNOSTI

Ti sistemi povezujejo vse gospodarske dejavnike, vključno s posamezniki in podjetji. Poleg vrednosti transakcij se ti sistemi razlikujejo od sistemov plačil velikih vrednosti tudi po številu transakcij, ki jih je v sistemih plačil malih vrednosti neprimerljivo več, saj služijo skoraj vsakemu udeležencu v gospodarstvu in javnem sektorju. Zaradi velikega števila prenosov mora biti sistem plačil izredno prilagodljiv, saj mora biti sposoben izvajati plačila za veliko različnih poslov. Prav tako morajo ti sistemi imeti veliko zmogljivost obdelav, da zmorejo obdelati tako veliko količino poslov, ki vsakodnevno potekajo v tržnem gospodarstvu. Sistemi podpirajo celo vrsto transakcij, ki jih lahko razvrstimo na ponavljajoča

¹ Mehanizmi za zmanjševanje sistemskega tveganja so: omejevanje članstva, skrajševanje poravnalnih zamikov, omejevanje znotrajdnevne izpostavljenosti z vzpostavitvijo bilateralnih ali multilateralnih omejitev, razvoj sporazumov za delitev izgub v primeru neporavnanih ali zahteva zavarovanja z vrednostnimi papirji.

² Minimalni standardi za vzpostavitev in delovanje neto poravnalnih sistemov velikih vrednosti preko meja, ki veljajo tudi za nacionalne neto sisteme. Sprejeti so bili leta 1990 s strani centralnih bank skupine G-10.

in neponavljajoča se plačila. Ponavljajoča so tista, ki se periodično ponavljajo v stalnih zneskih in/ali v naprej določenih datumih. Neponavljajoča se plačila se pojavijo neredno in običajno v različnih zneskih. Pravne in fizične osebe vsakodnevno plačujejo različne zneske podjetjem za nakupe blaga in storitev ali pa poravnajo druge obveznosti do le-teh. Obstaja kar nekaj plačilnih instrumentov, ki jih uporabljajo sistemi plačil malih vrednosti in ki se poleg gotovine uporabljajo za transakcije. Za brezgotovinsko plačilo se uporabljajo čeki, plačila z žiro računov s plačilnimi nalogi, direktni debeti in plačilne kartice (kreditne in debetne). Po številu sistemi plačil malih vrednosti predstavljajo velik (90 %), po vrednosti pa majhen delež (10 %) celotnega plačilnega prometa.

V praksi se za poravnavo plačil velikih vrednosti uporablja sistem bruto poravnave v realnem času, ker zmanjšuje sistemska tveganja in preprečuje možnost razveljavitve plačil, ker so ta takojšnja in dokončna. Za poravnavo plačil malih vrednosti pa se uporablja neto poravnalni sistem, saj je zahtevana nižja likvidnost, ki jo je treba zagotoviti za poravnavo transakcij. Poleg tega se plačilni nalogi v neto sistemih obdelujejo paketno, kar omogoča nižje stroške obdelave posameznega plačilnega naloga.

2 ČEZMEJNI PLAČILNI SISTEMI

Enoten plačilni sistem predstavlja pomembno točko pri uspešnem delovanju denarne unije. Zaradi razlik v zgodovinskem razvoju plačilnih instrumentov, razlik v poslovnem bančništvu in različnih vlog centralnih bank se plačilni sistemi med državami v EU med seboj še vedno razlikujejo. Z naraščanjem čezmejnega poslovanja se zadnja leta neprestano išče nove oblike opravljanja plačilnih storitev, ki bi bile hitrejše, zanesljivejše in cenejše.

Pojavila se je težnja za vzpostavitev enotnega plačilnega sistema v državah EU, ki je pripeljala do odločitve o oblikovanju EMU (Evropska monetarna unija). Enoten evropski okvir plačilnih sistemov je utrdila tudi skupna valuta držav članic EMU oziroma skupna denarna politika, ki jo vodi Evropska centralna banka.

Največje ovire v izvajanju čezmejnih plačil med državami EU so bile odpravljene, ko so se začeli podatki o plačilnih transakcijah pošiljati v standardizirani obliki s pomočjo globalne medbančne komunikacije – sistema S.W.I.F.T. (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) in ko so fizičnim osebam zagotovili možnost poslovanja z bančnimi karticami prek državnih meja.

2.1 SISTEM S.W.I.F.T.

Sistem SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) je mednarodna bančna mreža in sistem za plačilni promet, ki ga danes uporablja več kot 7600 finančnih institucij iz 200 držav.

Sistem so vpeljale banke zaradi odprave glavne pomanjkljivosti dotedanjih sistemov, to je, da so se ti sistemi nanašali na geografsko omejena področja. Sam sistem je bil usposobljen za

uporabo leta 1977. Njegova največja prednost je, da gre za globalen sistem, ki na svoji globalnosti stalno pridobiva.

Prednosti sistema SWIFT:

- zmanjšanje stroškov operative,
- boljše upravljanje s sredstvi (Cash Management),
- večja varnost in tajnost,
- minimalna možnost napake,
- enostaven dostop do korespondentov po vsem svetu,
- takojšnja izvršitev transakcij,
- enoten jezik in standardizirani postopki,
- izboljšana produktivnost prek avtomatizacije.

Glavna dejavnost sistema SWIFT je izmenjavanje finančnih sporočil po njegovi mreži, ki jo sestavljajo računalniška oprema, najete linije in ustrezna programska oprema. Mreža zagotavlja sprejemljivost, veljavnost, shranjevanje in dobavo sporočil (Logar, 1998, str. 140). SWIFT torej omogoča mednarodno bančno poslovanje standardiziranih sporočil med različnimi finančnimi institucijami, ki morajo izpolnjevati določene kriterije, da se lahko pridružijo tej mreži.

Leta 2003 je bilo preko sistema SWIFT posredovanih več kot 2 milijarde sporočil v ocenjeni povprečni vrednosti preko 6 milijard EUR. V sami organizaciji pa je zaposleno več kot 1700 ljudi, ki so razporejeni po celem svetu. 30. junija 2004 so dosegli še en uspeh, saj je bilo preko sistema posredovanih več kot 10 milijonov sporočil v enem dnevu. Sistem SWIFT je začel tudi z uvajanjem nove tehnologije in novih produktov. V ta okvir sodijo razvoj novih interaktivnih produktov (SWIFTnet InterAct, SWIFTNet FileAct), prehod na novo platformo, večjo standardizacijo in nadgradnjo podpornih storitev in internih procesov. Prehod na nove storitve in produkte bo postopen, članice pa so se že srečale s storitvami SWIFTnet, ki so jih začele uporabljati 15. avgusta 2002, ko je bilo posredovano prvo sporočilo.

K razvoju plačilnih storitev med državami članicami EU pa je največ prispeval sistem TARGET, ki je med seboj povezal sisteme BPRČ držav članic EMU. Več o samem sistemu in o delovanju TARGET-a pa si lahko preberete pod točko 3.

Poleg sistema TARGET deluje še šest paralelnih sistemov plačil velikih vrednosti: EVRO 1, EAF Frankfurt, PNS (Paris Net Settlement), POPS (Finska), SPI (Španija) in LIPS (Luksemburg). V ZDA pa prevladujeta dva medbančna elektronska plačilna sistema za plačevanje v dolarjih, in sicer FEDWIRE in CHIPS. V nadaljevanju bom na kratko opisal nekatere od naštetih.

2.2 SISTEM EBA (EVRO1)

Sistem EBA (Euro Banking Association), sedaj znan tudi kot Evro1, je privatni sistem neto poravnave, namenjen plačilom velikih vrednosti. Temelji na globalnem omrežju SWIFT in

nima svojega lastnega omrežja. Sistem danes vključuje 71 neposrednih in 45 posrednih uporabnikov sistema. Ker sistem EBA deluje na neto principu, se čez delovni dan posamezna plačila dejansko ne poravnajo, temveč se le beleži in spreminja neto pozicija med banko in samim sistemom, ki se ob koncu dneva tudi poravna. Plačila se izvršijo z valutacijo istega dne. O dejanski dokončnosti govorimo šele ob poravnavi neto salda konec dneva, kar pomeni da do takrat obstaja nevarnost preklica plačil oziroma nezmožnost njihove poravnave.

Ker sistem EURO1 ni primeren za izvajanje plačil majhnih vrednosti, se jo kot kratkoročna rešitev pojavil sistem STEP1. Cilj tega sistema je predvsem zmanjšati čas izvršitve plačil majhnih vrednosti in tudi za tovrstna plačila doseči primerno raven STP (pravilno in avtomatizirano izvrševanje plačil), hkrati pa se izogniti kakršnimkoli povečanjem tveganosti obstoječega sistema EURO1. Namenjen je izvrševanju plačilnih nalogov, ki niso nujni, ki so formatirani v skladu s sprejetimi standardi in katerih višina ne zahteva vgradnje posebnih varoval proti sistemskemu tveganju.

2.3 SISTEM EAF

Prek sistema EAF (Euro Access Frankfurt) se je opravljala poravnava obveznosti v nemških markah in je bil do nedavnega najpomembnejši plačilni sistem v Evropi. Upravlja ga nemška centralna banka, uporabljajo pa ga banke, ki imajo velik obseg bilateralnih plačil. Danes sistem uporablja 67 pretežno nemških bank. Sistem poleg neposrednega članstva omogoča tudi posredno, kjer se finančne institucije (tudi slovenske banke) pojavljajo kot pošiljatelj in prejemniki plačilnih nalogov, pretok pa poteka preko neposrednih članic sistema.

EAF vsebuje komponente bruto in neto poravnave (hibridni sistem). Omogoča avtomatsko izvrševanje plačil s tekočo valutacijo ob minimalnem tveganju poravnave, simultani kliring in poravnavo (bruto sistemi), hkrati pa zahteva minimalno višino likvidnih sredstev kot neto sistemi. Zanj je značilen dvofazni sistem. V fazi pošiljanja se udeleženske ob pomoči svojih sistemov za prenos podatkov (SWIFT, EDIPACT...) povezujejo z EAF in pošiljajo plačilne naloge. V fazi poravnave se izvaja kliring in takojšnja poravnava nastalih neto stanj.

2.4 FEDWIRE

FEDWIRE je glavni medbančni elektronski plačilni sistem za plačevanje v ameriških dolarjih na področju ZDA, ki ga danes uporablja več kot 9500 finančnih institucij. Ta denarno-transakcijski plačilni sistem je sistem poravnave plačil velikih vrednosti v realnem času. Transakcije so končane oziroma opravljene v istem dnevu, kot so narejene, saj je potek končan v nekaj minutah, ko banka prejemnica prejme potrdilo o prejetem denarju na svojem računu.

V letu 2002 je bilo preko tega sistema opravljenih okoli 458.000 plačil na dan v vrednosti približno 1,6 trilijona ameriških dolarjev. Višina teh plačil se je gibala od 25.000 USD pa vse tja do 3,5 milijona USD.

2.5 SISTEM CHIPS

CHIPS (The Clearing House Interbank Payment System) je neto izravnavanje plačil in se pretežno uporablja za mednarodna plačila, ki jih za članice opravlja New York Clearing House Association. To je zasebna institucija, ki ima približno 140 članic, ki uporabljajo sistem za izmenjavo plačilnih nalogov. Preko dneva se na ta način opravi na tisoče transakcij med bankami, ki so povezane v sistem. Glavni računalnik beleži in ažurira vsako bančno transakcijo, ob koncu dneva pa pošlje vsaki banki poročilo o opravljenih transakcijah in njeno končno stanje. Banka, ki ima ob koncu dneva obveznosti, nakaže svoja sredstva na poseben račun pri Federal Reserve, preko katerega se nato plačuje upniškimi bankam.

3 SISTEM TARGET

3.1 ZNAČILNOSTI SISTEMA TARGET

Sistem TARGET (Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer), je evropski medbančni plačilni sistem, preko katerega se v Evropi opravi največ transakcij in omogoča transakcije preko meja držav članic EU.

Oblikovan je bil z namenom povečanja učinkovitosti plačilnega prometa med državami EU in zagotavljanja podpore sistemu evropskih centralnih bank pri izvajanju denarne politike. S tem zagotavlja enotnost denarnega trga, povečuje učinkovitost pri izvrševanju plačil čez državne meje in zmanjšuje tveganje, predvsem tveganja poravnave z vpeljavo elementov bruto poravnave v realnem času.

Sam razvoj sistema je šel skozi določene faze. Program so začeli uresničevati 1. junija 1993 s t.i. predhodno fazo, ki je trajala do maja 1995. V tej fazi se je oblikoval načrt plačilnega sistema. Druga faza, ki je trajala od maja 1995 do junija 1996, je obsegala pripravo rešitev. Tretja faza, ki je potekala od junija 1996 do junija 1997, je uresničevala postavitve sistema in njegov razvoj. V četrti fazi so se začela testiranja v večji meri že razvitega plačilnega sistema, temu pa je sledila še zadnja faza – faza simulacij. Projekt TARGET je tako postal multinacionalna in interdisciplinarna celota usklajenih podprojektov, ki so jih razvijale nacionalne centralne banke.

Kot decentraliziran sistem je sestavljen tako, da nadgrajuje obstoječe ali prihodnje sisteme BPRČ petnajstih nacionalnih plačilnih sistemov (tudi tistih držav, ki niso postale članice EMU) in da obenem nadgrajuje plačilni mehanizem Evropske centralne banke, ki predstavlja osnovo pri procesu čezmejnega plačevanja.

3.2 PREDNOSTI UPORABE SISTEMA TARGET

Prednosti uporabe sistema TARGET so:

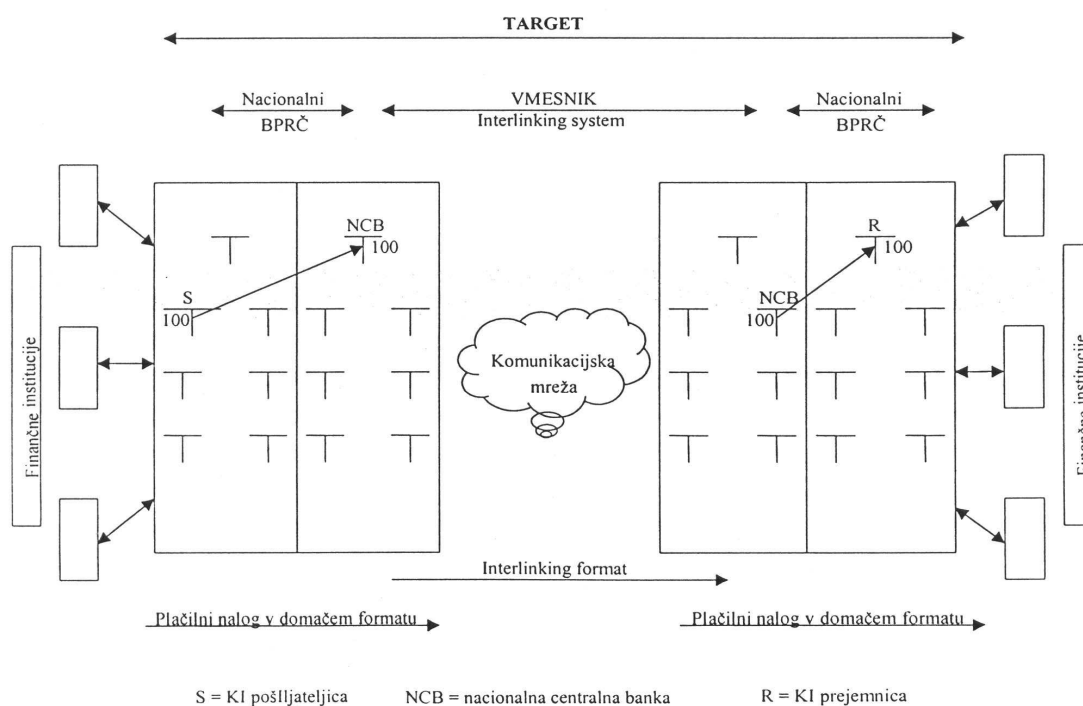
1. fleksibilno likvidno gospodarjenje,

2. zmanjšanje tveganja (likvidnostno in kreditno tveganje),
3. pravočasnost transakcij (hiter prenos plačil med udeleženci),
4. obratovalni čas bo ustrezal vsakomur (obratovalni čas bo daljši in enak v vseh državah EU; plačilni dan bo sovpadal s plačilnima sistemoma Fedwire in BOJ-net),
5. možnost doseganja skoraj vsake kreditne ustanove,
6. popolni prenos informacij o plačilu (ne bo prihajalo do izgube informacij, povezanih s plačili),
7. nizki stroški transakcij.

3.3 ZGRADBA SISTEMA TARGET

Sistem TARGET je sestavljen iz 15 nacionalnih sistemov BPRČ in plačilnega mehanizma Evropske centralne banke, ki so medsebojno povezani prek posebnega prevajalnika (Interlinking System). Omenjena komunikacijska zgradba, ki povezuje sisteme BPRČ in ECB v skupen komunikacijski sistem, temelji na standardih EDIFACT, sama komunikacija pa poteka preko omrežja SWIFT. Nacionalne centralne banke omogočajo, da se v nacionalnih okvirih še naprej uporabljajo domači standardi in formati sporočil, ki pa se morajo v fazi prehoda na raven čezmejnega plačevanja popolnoma uskladiti glede na standarde EDIFACT. Tako zasnovana decentralizirana struktura omogoča posreden dostop do več kot 35.000 poslovnih bank in njihovih podružnic. Plačila preko sistema TARGET se vršijo izključno v evrih.

Slika 5: Zgradba sistema TARGET

Vir: Zver Cankar, 1999, str. 61.

Kot je razvidno iz slike, vsaka transakcija vključuje minimalno dve komercialni banki, dve nacionalni centralni banki, dva sistema BPRČ, dva vmesnika in telekomunikacijski sistem kot vezni člen.

3.4 DELOVANJE SISTEMA

TARGET temelji na principu korespondenčnega bančništva, saj vsaka centralna banka vodi račune vseh ostalih nacionalnih centralnih bank držav Evropske unije. Drugače povedano, TARGET ni nov plačilni sistem, ampak je le povezava med že obstoječimi nacionalnimi sistemi BPRČ. Plačila se izvršijo le ob zagotovljenem zadostnem kritju na ustreznem računu pri nacionalni centralni banki. Vsako plačilo predstavlja sklenjen plačilni tok, ki se izvrši v realnem času, kar prispeva k zmanjševanju tveganja, saj plačilo v normalnih pogojih doseže svoj cilj v nekaj minutah.

Poravnava v sistemu je nepreklicna s tem, ko banka pošiljateljica pošlje plačilni nalog in je zanj tudi bremenjena. Dokončna pa je takrat, ko ga prejemnica dobi in je poravnava za ustrezno vrednost tudi odobrena na računu pri centralni banki. Preklic plačila ni mogoč, neizplačan plačilni nalog pa je treba vrniti pošiljatelju po isti poti. TARGET tako kot vsi sistemi RTGS obdeluje plačilne naloge enega za drugim.

Plačila se poravnava preko računov pri centralnih bankah. Za plačilo, ki je poslano iz ene države, mora sistem BPRČ, ki ga prejme, poslati ustrezno potrdilo o prejemu, ki ga mora prejeti sistem BPRČ pošiljatelja. To potrdilo dokazuje prejem, sprejem in obdelavo plačila.

Minimalne skupne značilnosti sistema so (Zver Cankar, 1999, str. 60):

- nepreklicna in dokončna bremenitev pri vsakem plačilu,
- hitra in dokončna odobritev,
- posredovanje zadostnih informacij za izvršitev plačila (plačilni nalog se vedno glasi v evrih, lahko pa vsebuje tudi t.i. informacijo ERI o originalni valuti in znesku plačila ter odbitih stroških).

V skladu s tržnimi načeli uporaba sistema TARGET ni obvezna. Izjema so plačila, ki so neposredno povezana z dejanji monetarne politike, v katerih Evropski sistem centralnih bank sodeluje kot prejemnik ali pa kot pošiljatelj plačilnega naloga, in poravnave vrednosti posameznih neto sistemov plačil velikih vrednosti v evrih (Centrih, 1999, str. 15). Vrednost plačil ni omejena niti z zgornjo niti s spodnjo vrednostno mejo, vendar naj bi se manjša plačila izvajala preko drugih plačilnih sistemov, ki so bistveno cenejši.

3.5 POTEK POSTOPKA PRENOSA ČEZMEJNEGA PLAČILA

Stranka določene banke želi prenesti želena finančna sredstva s svojega računa na račun upnika v drugi državi. In to stori na sledeč način. Banka plačnica izda plačilni nalog in ga preko domačega sistema BPRČ pošlje v domačo nacionalno centralno banko, ki takoj preveri pravilnost plačilnega naloga. Ta mora v skladu z dogovorjenimi standardi vsebovati vse

potrebne informacije, datum veljavnosti (datum prejema naloga), vrednost plačila pa ne sme presegati stanja na računu dolžnikove banke oziroma ne sme presegati odobrenega prekoračitvenega posojila. NCB tudi preveri, če je sistem BPRČ v državi banke prejemnice pripravljen za sprejem plačila (lahko, da je v upnikovi državi praznik). Če plačilni nalog ne ustreza vsem zahtevam, ga lahko centralna banka zavrne.

Ko NCB pošiljateljice ugotovi, da je plačilo veljavno, ga preko sistema SWIFT pošlje centralni banki prejemnici. Plačilo se takoj in brez preklica knjiži z računa banke pošiljateljice in vknjiži na račun banke ali kreditne institucije prejemnice, ki ga ima pri svoji centralni banki. Ko centralna banka prejemnica dobi obvestilo o plačilu, preveri varnostne oznake (kode, šifre, ključe) in preveri, če je banka upnika, ki je navedena na plačilnem nalogu, udeleženka nacionalnega sistema BPRČ. Če ugotovi, da ni, plačilni nalog zavrne in o tem obvesti NCB odpošiljateljico. Če so na nalogu vsi potrebni podatki, jih centralna banka prejemnica dekodira in bremeni račun centralne banke pošiljateljice. Na koncu centralna banka prejemnica pošlje plačilni nalog banki ali kreditni instituciji prejemnici (upniku).

Plačilo je popolno, ko preko sistema TARGET sprejemni sistem BPRČ pošlje centralni banki odpošiljateljici potrdilo o izvršitvi plačila. Potrdilo mora NCB prejeti v roku 30 minut, ker se mora v nasprotnem primeru preveriti status plačila in uvesti postopek za ugotovitev napake. Vrednost plačilnih nalogov, poslanih preko sistema TARGET, lahko za udeleženko le-tega v vsakem trenutku dneva presega vrednost prejetih plačilnih nalogov. Če med dnevom pošlje plačilne naloge, katerih vrednost presega vrednost plačilnih zahtevkov, lahko morebitni padeč likvidnosti upočasnijo poravnavo.

3.6 URAVNAVANJE PLAČILNE SPOSOBNOSTI

Obstaja mnogo različnih tehnik in postopkov, kako pridobiti meddnevna likvidnostna sredstva za poslovanje preko sistema. Te tehnike so v bistvu alternativne možnosti, kako si s pomočjo centralne banke zagotoviti finančna sredstva na računu, ki je povezan s sistemoma BPRČ in TARGET. Te tehnike so:

- odobravanje posojil med dnevom oziroma dovoljevanje začasnih negativnih stanj na računih bank, ki bodo zavarovana z vrednostnimi papirji,
- dogovoro o začasni prodaji oziroma nakupu vrednostnih papirjev med dnevom,
- dnevna ugoditev zahtevam rezerv (plačilo članarine za dostop do rezervnih finančnih sredstev).

Večina držav, ki so uvedle EURO v začetku tretje faze, je imela tudi primeren plačilni sistem BPRČ in monetarno politiko za vstop v Evropski sistem centralnih bank (ESCB). Finančne institucije teh držav imajo dostop do dnevnih kreditov, ki jim jih ponuja ECB. Posojila centralnih bank morajo biti polno zavarovana z vrednostnimi papirji, ki morajo biti lahkoprenosljivi. Svet Evropske centralne banke je julija 1998 določil, da lahko tudi centralne banke, ki niso na območju EMU, za svoje banke zagotavljajo dnevno likvidnost v evrih pod pogojem, da imajo pozitivno kreditno pozicijo do ostalih nacionalnih centralnih bank.

Podpisati so morale tudi pogodbo, ki dokazuje, da imajo v normalnih okoliščinah že pred osmo uro zagotovljeno določeno višino depozita pri ECB.

3.7 ČAS DELOVANJA SISTEMA IN CENE TRANSAKCIJ

Zaradi potreb finančnega trga in še posebno zaradi potreb strank sistem TARGET omogoča dolgo dnevno obratovanje; odpre se ob 7. uri in z delovanjem preneha ob 18. uri. (CET) Plačila strank morajo prenehati ob 17. uri. Sistem ne obratuje v dneh, ki veljajo za neobratovalne. Od leta 2002 naprej je sistem zaprt ob sobotah in nedeljah ter za novo leto, veliki petek, veliko noč, 1.maja, božič in 26. decembra. Daljši delovni čas omogoča močno zmanjšanje tujih menjalnih tveganj. Delovni čas se popolnoma prekriva s Fedwire System Združenih držav Amerike in Bank Japan Payment System v jutranji uri. ECB nadzira delovanje sistema in skrbi za ustrezno povezovanje z nadzorniki v ostalih državah in v okviru ECB, na telekonferencah, pri rokovniku delovnih postopkov ter izvajanju kontrole konec dneva. Šele ko so vsi plačilni sistemi dejansko poravnani, ECB dovoli zaprtje sistema.

Cenovna politika sistema TARGET mora biti usklajena z zakoni Evropske unije o konkurenci in mora preprečevati prevelike razlike v cenah. Obenem morajo biti cene oblikovane tako, da kreditne institucije čim manj uporabljajo plačilne sisteme, ki so manj varni kot sistem TARGET. Cena transakcije preko sistema TARGET vključuje stroške pošiljanja plačilnega naloga od enega sistema BPRČ do drugega, izključuje pa stroške, povezane s samim komuniciranjem med centralno banko pošiljateljico in udeleženko, ki je plačilo naročila. Temelji na številu plačilnih nalogov v okviru posameznega sistema BPRČ in ni odvisna od vrednosti ali smeri nakazila. Tako so cene, ki ne vključujejo davka na dodano vrednost, naslednje:

- 1,75 EUR za vsako od prvih 100 transakcij na mesec,
- 1,00 EUR za vsako od naslednjih 900 transakcij na mesec,
- 0,80 EUR za vsako naslednjo transakcijo (po že opravljenih 1000) na mesec.

Omenjeni strošek zaračuna centralna banka pošiljateljica. Uporabnicam sistema ni treba plačevati nobenih vstopnih, periodičnih ali drugih pristojbin za sodelovanje. Sistemi BPRČ lahko sami zaračunajo kakršnekoli dodatne storitve, ki jih ponujajo (uporaba papirnih nalogov v takih transakcijah). Vendar ECB priporoča, da se cena, ki jo banka zaračuna za svoje storitve, obravnava ločeno od plačila prek sistema TARGET.

3.8 KLJUČNI PODATKI O DELOVANJU SISTEMA TARGET V DRUGEM ČETRTLETJU LETA 2004

V drugem četrtletju leta 2004 je sistem TARGET dnevno obdelal v povprečju 274.036 plačil v vrednosti 1.762 milijard evrov. V primerjavi s prejšnjim četrtletjem to predstavlja 3 % povečanje obsega in 3 % povečanje vrednosti. Povečanje obsega je posledica večjega števila plačil med državami članicami, obdelanih v sistemu TARGET. Do povečanja vrednosti je prišlo zaradi povečanja vrednosti plačil znotraj držav članic, medtem ko je vrednost prometa

med državami članicami ostala nespremenjena. Vrednost skupnega tržnega deleža sistema TARGET se je povečala na 88 %, obseg pa na 59 %.

3.8.1 Transakcije znotraj držav članic, ki sodelujejo v sistemu TARGET

TARGET je dnevno obdelal v povprečju 205.990 plačil znotraj držav članic v vrednosti 1.190 milijard evrov, kar predstavlja 2 % povečanje obsega in 5 % povečanje vrednosti v primerjavi s prejšnjim četrtletjem. Transakcije znotraj držav članic, ki sodelujejo v sistemu TARGET, so predstavljale 75,2 % skupnega obsega in 67,5 % skupne vrednosti v sistemu TARGET. Povprečna vrednost plačila znotraj države članice je s 5,6 milijonov evrov v drugi polovici leta 2004 narasla na 5,8 milijonov evrov. Največji obseg transakcij znotraj države članice je bil obdelan 13. aprila 2004, ko je obsegal 272.651 plačil. Najvišja vrednost, 1.842 milijard evrov, je bila zabeležena 11. junija 2004. 66 % vseh plačil v sistemu TARGET znotraj držav članic je bilo nižjih ali enakih 50.000 evrov, 11 % pa je bilo višjih od 1 milijona evrov. V povprečju je bilo znotraj držav članic v sistemu TARGET na dan opravljenih 135 plačil z vrednostjo več kakor 1 milijarde evrov.

3.8.2 Transakcije med državami članicami, ki sodelujejo v sistemu TARGET

Na ravni transakcij med državami članicami je sistem TARGET dnevno obdelal v povprečju 68.045 plačil v vrednosti 572 milijard evrov. V primerjavi s prvim četrtletjem leta 2004 to pomeni povečanje obsega za 4 %, medtem ko se vrednost ni spremenila. V primerjavi s prvim četrtletjem leta 2004 je povprečna vrednost medbančnih plačil še vedno znašala 16,7 milijona evrov, povprečna vrednost plačil strank pa je z 837.000 evrov padla na 778.000 evrov. V drugem četrtletju je bila najvišja skupna vrednost plačil med državami članicami v sistemu TARGET v enem dnevu zabeležena dne 30. junija 2004, ko je bilo obdelanih 769 milijard evrov. Največji obseg je bil zabeležen dne 1. junija 2004, ko je bilo v sistemu TARGET obdelanih 94.299 plačil med državami članicami. 63 % plačil po vrednosti v sistemu TARGET med državami članicami je bilo nižjih ali enakih 50.000 evrov, 14 % plačil pa je bilo višjih od 1 milijona evrov. V povprečju je bilo med državami članicami v sistemu TARGET na dan opravljenih 39 plačil z vrednostjo nad 1 milijardo evrov.

3.8.3 Razpoložljivost sistema TARGET in poslovni rezultati

V drugem četrtletju leta 2004 je TARGET deloval tekoče in v celoti dosegel razpoložljivost 99,80 %. Število zastojev, ki so vplivali na razpoložljivost sistema TARGET, je v drugem četrtletju naraslo na 25 z 19 v prejšnjem četrtletju. V drugem četrtletju je bilo 95,27 % plačil med državami članicami v sistemu TARGET obdelanih v manj kakor petih minutah. Obdelava 3,76 % plačil je trajala od 5 do 15 minut, obdelava 0,44 % plačil pa od 15 do 30 minut. Zaradi zastojev v sistemu TARGET je čas obdelave v povprečju presegal 30 minut za 361 od 68.045 na dan obdelanih plačil med državami članicami.

Tabela 2: Plačila, ki so bila obdelana v sistemu TARGET (skupni obseg)

	<i>I. četrletje 2004</i>		<i>II. četrletje 2004</i>		<i>Sprememba v %</i>	
	<i>Obseg</i>	<i>vrednost*</i>	<i>obseg</i>	<i>vrednost*</i>	<i>obseg</i>	<i>vrednost</i>
<i>Vsa plačila TARGET</i>	17.071.290	109.062	17.264.247	111.025	1 %	2 %
<i>Plačila med državami članicami</i>	4.184.179	36.487	4.286.846	36.046	2,5 %	-1 %
<i>Plačila znotraj držav članic</i>	12.887.111	72.575	12.977.401	74.979	1 %	3 %

* v milijardah evrov

Vir: Mesečni Bilten, European Central Bank, 2004.

3.9 DOSEŽKI SISTEMA TARGET

Sistem TARGET je veliko prispeval k visoki likvidnosti na evropskem denarnem trgu. Z uvedbo petih novih postopkov v letu 1999 je imel ključno vlogo pri integraciji nacionalnih denarnih trgov v enoten evropski denarni trg. TARGET je glavni sistem za plačila velikih vrednosti v evrih že od samega začetka. V prvem letu delovanja je bilo prek sistema TARGET dnevno izvedenih več kot 163.000 plačil, ki so predstavljala vrednost 925 milijard evrov. Štiri leta kasneje, leta 2003, pa že več kot 261.000 plačil dnevno s skupno vrednostjo 1.650 milijard evrov. Te številke predstavljajo 87 % delež vrednosti vseh plačil velikih vrednosti in 58 % delež števila vseh plačil. Skupaj s Fedwire Funds Service v Združenih Državah TARGET pripada enemu največjih sistemov za plačila velikih vrednosti.

Sistem TARGET je zelo uporaben tudi zaradi veliko možnosti omrežnih povezav, ki jih ponuja. Več kot 43.400 bank po vsem svetu, vključno z vsemi podružnicami, je dosegljivih preko sistema TARGET, v sistem pa je vključenih tudi 3.300 denarnih institucij. Široka razširjenost TARGET-a je pospešila poenotenje delovnih postopkov znotraj evropskega denarnega trga. Zelo pomembno je tudi upoštevanje želja uporabnikov, zato si Evrosistem prizadeva za ohranitev dialoga med sistemom TARGET in uporabniki.

TARGET je široko uporabljan pri denarnih menjavah med denarnimi institucijami. Predvsem večje banke in bančne skupine ga uporabljajo za ravnanje s svojimi likvidnimi sredstvi. Povprečne denarnih menjav med članicami znotraj posameznih držav se je v letu 2003 gibalo okrog 17 milijonov evrov. Sistem TARGET se vse pogosteje uporablja tudi za manjše menjave med bankami in njihovimi strankami. Zaradi omenjenih aktivnosti so se znotraj območja evra tudi manjše menjave preselile v območje sistema TARGET. Delovanje v tej smeri pa je najverjetneje samo začasno, saj se Evropska bančna skupnost zavzema za čimprejšnjo ureditev območja SEPA (območje plačevanje z evri), znotraj katerega bodo potekale tudi manjše menjave likvidnih sredstev.

V sistemu BPRČ, kjer so likvidne menjave obravnavane individualno tekom dneva, banke težijo k temu, da pride določeno likvidno sredstvo najprej do njih, šele nato ga same posredujejo naprej. Te težnje pa močno ovirajo poslovanje bank, saj se lahko zgodi, da pred zaustavitvijo sistema niso dokončane vse tekoče transakcije. V sistemu TARGET pa denarne institucije sledijo trendom Evropske bančne skupnosti, ki vzpodbuja takojšnja plačila. Neomejen dnevni kredit znotraj Evrosistema, podprt z veliko količino aktiv, je prispeval k natančni časovni obdelavi plačil. 50 % vseh notranjih plačil je poravnanih v prvih treh urah delovanja sistema TARGET (med sedmo in deseto uro dopoldan).

Uporabnost in sprejemanje sistema v veliki meri temeljita na varnosti in zanesljivosti. V tem pogledu se je sistem TARGET izkazal za robustnega in prožnega. Decentralizirani strukturi sistema navkljub se je dostopnost TARGET-a gibala okrog 99,79 % v letu 2003. Krajše servisne prekinitve so bile premoščene s posebnim naključnim urejanjem, ki zagotavlja gladko in časovno zanesljivo obdelavo plačil, katerih zakasnjeno plačevanje bi sprožilo motnje v sistemu. 96 % plačil v notranjem prometu je bilo izvedenih v manj kot petih minutah. V primeru servisnih del pa se je čas izvedbe plačil gibal okrog tridesetih minut vendar je to veljalo samo za 0,28 % vseh plačil.

3.10 TEŽNJE PO SPREMEMBAH V SISTEMU TARGET

Izkušnje, pridobljene v petih letih delovanja sistema TARGET, kažejo, da je sistem dosegel cilje s prispevanjem k redukciji sistemskih tveganj in povečanjem finančne stabilnosti ter tako postal vodilni sistem za plačila velikih vrednosti na območju evra. Kljub temu pa prihaja do določenih sprememb na področju plačevanja (tako v tehnološkem smislu kot v praksi), s katerimi mora sistem TARGET biti v koraku. Npr., uporabniki plačilnega sistema zahtevajo izboljšanje uslug predvsem na področju likvidnega managementa. Te težnje vzpodbujajo uporabo hibridnih sistemov, ki so bolj likvidno učinkoviti, saj združujejo elemente plačil velikih in manjših vrednosti. Poleg tega je na trgu tudi nov sistem Continuous Linked Settlement, ki vodi k še hitrejši časovni obdelavi plačil.

Težnja po razvijanju nove generacije sistema TARGET izhaja tudi iz potrebe po integraciji in utrditvi evropskega finančnega sistema. Sistem TARGET je zelo veliko prispeval k pospešitvi tega procesa. Ob čedalje večji integraciji Evrope tudi potrebe uporabnikov postajajo čedalje bolj enotne. Naslednja generacija sistema TARGET se bo morala prilagoditi zahtevam uporabnikov po večji usklajenosti storitv znotraj Evropske skupnosti.

Proces širjenja EU prinaša nove smernice in zahteve k večji finančni integraciji. Decentralizirana struktura TARGET-a, ki ima v vsaki državi posamične platforme za izvajanje plačilnega prometa, vključno s platformo ECB, predstavlja velike, finančno pogojene težave (vsaka programska modifikacija mora biti izvedena na 16 različnih platformah, na 16 različnih načinov). Če bi se decentralizirana struktura sistema TARGET ohranila, bi pridružitve desetih novih članic povzročila nastanek zelo zapletenega sistema,

sestavljenega iz 26 različnih platform. Takšen razdrobljen sistem predstavlja velike stroške in vzbuja dvome o brezhibnosti in zanesljivosti delovanja.

Glede na smer razvoja lahko torej sklepamo, da obstoječ sistem TARGET s svojo decentralizirano in heterogeno strukturo ne zadostuje več današnjim potrebam. Nove generacije TARGET-a bodo morale omogočati nove tehnične okrepitve in servisne rešitve ter se nagibati k zmanjšanju stroškov in s tem k večji cenovni učinkovitosti.

4 TARGET2 – nova generacija sistema TARGET

24. Oktobra 2002 je svet ECB določil strateške smernice za oblikovanje nove generacije sistema TARGET. Osnovni cilj je bil izogniti se pomanjkljivostim obstoječega sistema, ki bi lahko predstavljale ovire pri doseganju zastavljenih ciljev. Osnovna zahteva Evrosistema je zagotoviti, da sistem TARGET postane sistem, ki (i) ustreza zahtevam strank po harmoniziranju uslug; (ii) je cenovno učinkovit; in (iii) je sposoben hitrega prilagajanja novostim, vključno s širitvijo EU in Evrosistema.

4.1 UTRDITEV IN OKREPITEV TEHNIČNE INFRASTRUKTURE

V sistemu TARGET2 posamičnim državam ne bo več treba vzdrževati lastnih platform za izvajanje plačilnega prometa. Vsaka centralna banka bo imela možnost uporabe ene tehnične, deljene platforme (SSP), ki bo podpirala tudi usluge BPRČ, ki jih nudi svojim bankam. Poravnalni računi in dnevna kreditna likvidnost pa bodo še naprej obravnavani med centralno banko in posameznimi bankami znotraj držav.

S skupno tehnično infrastrukturo lahko centralne banke zaradi uporabe sistema TARGET zmanjšajo stroške posameznih transakcij. Tu so že vidne prve prednosti novega sistema TARGET2. Med potencialne pozitivne učinke lahko štejemo tudi neenakomerno obdelavo plačil znotraj posameznih platform. 83 % vsega prometa znotraj sistema TARGET je bilo izvedenega na petih največjih platformah, medtem ko je bilo na petih najmanjših platformah izvedenega 1,5 % prometa.

Deutsche Bundesbank, Banque de France in Banca d'Italia so predložile skupni predlog o oblikovanju enotne platforme znotraj Evrosistema. Evrosistem trenutno proučuje celoten koncept, predlagan s strani treh največjih centralnih bank, TARGET2 pa bo najverjetneje postal vodilni evropski enoplatformni sistem.

4.2 HARMONIZIRANJE STORITEV

Uvedba harmoniziranih storitev je ena ključnih točk projekta TARGET2. Kot rezultat vse bolj enotnih potreb strank širom Evrope so identične storitve temelj za vzpostavitev učinkovitih povezav med uporabniki sistema TARGET in bodo veliko prispevale k učinkoviti uporabi infrastrukture TARGET2.

Harmonizirana raven storitev znotraj sistema TARGET2 bo temeljila na predlogih in nasvetih uporabnikov. Izvedeni bodo ukrepi, ki bodo zagotavljali, da bo sistem TARGET2 oblikovan znotraj osnovnih smernic in načel za oblikovanje sistemsko pomembnih plačilnih sistemov, narekovanih s strani odbora BIS. Svet ECB je ta osnovna načela vključil med osnovne standarde za zagotavljanje varnosti in učinkovitosti evropskih sistemov za plačila velikih vrednosti. Sistem TARGET je imel vlogo vodilne sile pri oblikovanju enotne monetarne politike, širjenje in napredek evropskega denarnega trga pa bosta razvidna tudi v oblikovanju sistema TARGET2.

Učinkovitost in zmogljivost sta osnovni načeli za oblikovanje harmoniziranega sistema TARGET2. Nova generacija sistema bo omogočala večjo likvidno prepustnost in dodatne opcije pri ravnanju s plačili in premoženjem. Zaradi tragičnih dogodkov 11. septembra 2001 je zelo pomembno zagotoviti večjo varnost in s tem omogočiti celostnost poslovnih ukrepov. TARGET2 bo naravnani tudi k čim večji učinkovitosti predvsem na področju hitrosti in obsega obdelave plačil. Neutrlnost sistema bo omogočena z zagotovitvijo širokega in odprtega dostopa. Vsem uporabnikom bo dostop omogočen preko enotnega vmesnika.

Ne glede na to, da potrebe uporabnikov sistema TARGET postajajo vse zahtevnejše, se le te lahko razlikujejo glede na posebne zahteve na nacionalnih ravneh. Prav zaradi tega sistem omogoča različno uporabo določenih storitev. Enotna cena, ki bo določena glede na povračilo stroškov, bo primerna harmoniziranosti in kakovosti storitev znotraj sistema TARGET2.

4.3 PREDVIDEN ČASOVNI POTEK PROJEKTA TARGET2

Pripravo nove generacije sistema TARGET lahko razdelimo na tri faze: pred-projektno fazo, projektno fazo in fazo preizkušanja. ECB bo usklajevala vse potrebno za uspešno izvedbo vseh treh faz pri projektu TARGET2.

Pred-projektna faza se je začela oktobra 2002, ko je svet ECB določil strateške smernice za oblikovanje novega sistema. Faza bo končana, ko bo končano delo na področju harmonizacije uslug. Ta faza vsebuje tudi delo na področju strukturnih aspektov SSP (enoplatformnega sistema), in sicer proračunskih zahtev in sistema vodenja s strani centralnih bank.

Naslednja, projektna faza bo vsebovala sestavljanje in oblikovanje specifikacij za razvoj novega sistema. Tretja faza bo namenjena intenzivnemu preizkušanju in poskusnemu zaganjanju sistema. V času vseh treh faz bo izvajani nadzor nad stroški razvoja. Le-ta bo služil kot podlaga za določitev cene sistema TARGET2 in bo upošteval načelo povračila stroškov.

Zaradi velike obsežnosti projekta se porajajo dvomi o zagotovitvi zastavljenega časovnega poteka. Glede na predpostavko, da se Deutsche Bundesbank, Banque de France in Banca d'Italia želijo priključiti enoplatformnemu sistemu, naj bi bila pred-projektna faza končana do

sredine leta 2004. Projektna faza naj bi bila predvidoma končana do konca leta 2005, testiranje in poskusno zaganjanje pa naj bi bilo končano do konca leta 2006. Na podlagi tega predvidenega, strnjenegega časovnega poteka naj bi sistem TARGET2 začeli uporabljati v začetku leta 2007.

Treba je omeniti tudi spremembe, ki bodo vplivale na obseg novega sistema in s tem na obseg projekta. Ena večjih sprememb je pridružitve desetih držav iz Srednje in Vzhodne Evrope ter Sredozemlja (Ciper, Češka, Estonija, Madžarska, Latvija, Litva, Malta, Poljska, Slovaška in Slovenija). Novopridružene države bodo imele možnost uporabe sistema TARGET le ob uvedbi evra, ki je pogoj za oblikovanje enotne monetarne politike.

5 PLAČILNI SISTEM V SLOVENIJI

S prehodom v moderno tržno gospodarstvo je tudi Slovenija morala spremeniti svoj zastarel plačilni sistem. Reforma, ki so jo narekovali politični razlogi in se je začela že leta 1992, je bila potrebna zaradi številnih tehničnih in vsebinskih problemov starega sistema. Pri opravljanju storitev plačilnega prometa je imela Agencija za plačilni promet monopol, sistem ni bil prilagojen za elektronsko poslovanje, dodatni problem za državo pa je predstavljala ločenost tolarskega in deviznega plačilnega prometa.

Temeljni cilji reforme so bili naslednji:

- uveljaviti nov plačilni sistem, ki bo podpiral tržno gospodarstvo. Reforma naj bi odpravila monopolno urejanje plačilnega prometa ter ga zamenjala z dogovornim in pogodbenim opravljanjem,
- razvoj poslovnega okolja, ki bo poslovnim bankam omogočil čim bolj racionalno poslovanje, Banki Slovenije pa opravljanje kontrole denarne politike in tveganja v plačilnem prometu,
- konkurenca na področju opravljanja plačilnega prometa naj bi podjetjem kot kupcem plačilnih storitev zagotovila boljše storitve in nižje cene ter omogočila možnost izbire glede hitrosti, cene in kakovosti teh storitev,
- primerljiv plačilni sistem pa bo bankam tudi omogočil, da si bodo za informacijski bančni sistem lahko izbrale preverjeno rešitev iz svetovne ponudbe in jo postavile v domače okolje, kar do sedaj ni bilo mogoče.

Temeljni cilj reforme je bil torej uveljaviti nov plačilni sistem, ki bi bil primerljiv z evropskim.

Leta 2002 se je zaključila zadnja faza te reforme, ki je obsegala 6 faz (Logar, 1998, str. 375):

1.faza: Banka Slovenije sama neposredno vodi račune obvezne rezerve bank, kar je bilo uresničeno marca 1997. Ta faza je bila pogoj za naslednji korak.

2.faza: Bila je namenjena uvedbi sistema medbančnih plačil velikih vrednosti v realnem času in se je zaključila aprila 1998. Račun vsake banke se razdeli na dva dela: račun za čista medbančna plačila, ki ga vodi BS, in račun, ki ga še naprej vodi Agencija za plačilni promet. V sklopu te faze je bil vpeljan tudi sistem žiro kliring, ki je namenjen medbančni poravnavi nenujnih plačil majhnih vrednosti.

3.faza: Banke pričenjajo s postopnim prevzemom izvajanja domačega plačilnega prometa. Z vidika dejanskih sprememb v poslovanju slovenskih družb je ta faza najpomembnejša.

4.faza: Banke, ki se odločijo da postanejo poravnalne banke, v tej fazi prevzamejo vodenje računov vseh svojih deponentov; njihov račun pri APP se zapre.

5.faza: Podružnice APP, ki izgubijo vodenje računov pravnih oseb, prenehajo s poslovanjem.

6.faza: V tej fazi se konča prenos transakcijskih računov vseh pravnih oseb iz APP v banke (ta faza se je zaključila 30.6.2002).

5.1 MEDBANČNE MENJAVE IN PORAVNALNI SISTEMI V SLOVENIJI

Ob koncu leta 2002 sta medbančne plačilne sisteme predstavljala dva glavna sistema: sistem BPRČ in sistem Giro Clearing (oba uvedena med reformo plačilnih sistemov). Sistem BPRČ je v rabi od aprila 1998. Uporablja se ga za plačila velikih vrednosti in za nujne medbančne menjave. V tem sistemu se plačila obdelujejo v skladu s standardom sporočil SWIFT preko mreže SWIFT, saj omrežje SWIFT FIN zagotavlja zanesljiv pretok podatkov.

Enak sporočilni sistem se uporablja tudi pri sistemu Giro Clearing. Ta sistem je v rabi od oktobra 1998, uveden pa je bil zaradi potrebe po uvedbi plačilnega sistema, ki bi bil zmožen obdelati enako količino plačil kot APP. Sistem APP ni delal razlik med plačili malih in velikih vrednosti, kar je predstavljalo tveganje na področju varnosti prenosov.

Plačila, izvedena prek sistema BPRČ in sistema Giro Clearing, se med seboj razlikujejo predvsem po obsežnosti. Od oktobra 2000 je prag za določanje plačil velikih vrednosti 2 milijona tolarjev (ca 8.300€). Plačila malih vrednosti se lahko izvajajo tudi preko sistema BPRČ, saj je prag mogoče določiti glede na potrebe uporabnikov.

5.2 SISTEM ZA PORAVNAVE PLAČIL VELIKIH VREDNOSTI V REALNEM ČASU

Znotraj sistema BPRČ, se plačila izvajajo takoj po prejetju navodil s strani sistema. Plačila so izvedena kot bremenitev oz. dobroimetje na strankinem poravnalnem računu. Kot poravnalno sredstvo se uporabi denar Centralne banke. Po poravnavi so vsa plačila dokončna, kar zmanjšuje možnost zlorabe. Pri APP sistemu pa je bila končna poravnava izvedena samo ob koncu dneva, kar je predstavljalo veliko tveganje.

5.2.1 Značilnosti sistema

Svet Slovenske Centralne banke je sprejel sklep o osnovnih pravilih upravljanja s sistemom BPRČ. Ta pravila vključujejo dnevni urnik delovanja, odgovornosti uporabnikov, odgovornosti banke, osnovne tehnološke zahteve in dosledno upoštevanje nepreklicnosti izvedenih plačil. Vsi uporabniki sistema so formalno vezani na delovanje v okviru teh pravil.

Pravila uporabe vključujejo tudi kriterije za dostop do sistema. Kriteriji določajo, da so neposredni udeleženci lahko samo banke in hranilnice, ki imajo dovoljenje Banke Slovenije. Banka Slovenije podpira poravnalne račune vseh bank in hranilnic, ki so pod njenim okriljem (neposredni udeleženci). Glede na odlok, sprejet ob uvedbi BPRČ sistema, bankam načeloma ni treba biti neposredni udeleženec, vendar so banke zaradi tekmovalnih razlogov sprejele tudi to zahtevo. Možne izjeme so le novoustanovljene banke, ki lahko v začetku delujejo kot posredni udeleženec. Ob koncu leta 2001 je bilo v sistemu BPRČ 25 udeležencev (20 bank, 2 hranilnici, Banka Slovenije, APP in KDD). Ostale denarne institucije so bile posredne udeleženke v sistemu in so imele transakcijske račune pri neposrednih udeleženkah, ki so bile njihove zastopnice.

Sistem prične z delovanjem ob 7.30 uri vsak delovni dan (od ponedeljka do petka). Sistem izvaja poravnave do 16 h. Denarni trg je odprt do 17 h in v tem času se opravi še vse nedokončane poravnave. Nato se sistem popolnoma ustavi.

5.2.2 Obdelava transakcij

Sistem BPRČ je sestavljen iz dveh glavnih komponent: systemskega vezja, ki omogoča poravnave in služi kot pripomoček za računsko obdelavo, in uslug SWIFT FIN, ki omogočajo komuniciranje med sistemom BPRČ in udeleženci.

Direktne udeleženke v sistemu BPRČ opravljajo svoja plačila preko SWIFT FIN-a. Le-ta s pomočjo CBT (računalniškega terminala) naročilo sprejme in ga posreduje sistemu BPRČ. Če je na poravnalnem računu izvajalca plačila dovolj denarja, se poravnava izvede takoj. Sistem BPRČ obvesti SWIFT FIN, originalno sporočilo pa je poslano neposredno do prejemnika. Ko le-ta sporočilo prejme, je plačilo formalno izvedeno. Pošiljatelj je o transakciji obveščen preko ustreznega sporočila SWIFT (MT 102). Če pa na poravnalnem računu izvajalca plačila ni zadostne količine sredstev, to plačilo čaka v vrsti, dokler na računu ni zadosti sredstev oz. do prekinitve naročila. Če se transakcija ne izvede do konca delovnega dne, sistem avtomatsko zavrne zahtevano opravilo.

Plačilne transakcije takoj bremenijo račun pošiljatelja (če ima ta na računu dovolj denarja) in so prikazane kot dobropis prejemnikovem računu. Neposredne udeleženke imajo lahko samo en poravnalni račun, katerega omejitev ne smejo prekoračiti. Neomejen limit ima samo Banka Slovenije. Prekoračitve niso dovoljene zaradi velikosti obveznih rezerv in relativno rahle

dostopnosti vzporednih posojil, ki jih Banka Slovenije omogoča neposrednim udeleženkam v sistemu BPRČ.

5.2.3 Kreditna in likvidna tveganja

Sistem BPRČ je občutno zmanjšal tveganje pri izvajanju plačil. Naročilo sistemu in poravnava sta izvedena praktično istočasno. To pomeni, da plačilo ne more biti izvedeno, če na bremenjenem računu ni dovolj sredstev. Posamezne banke imajo različen saldo, ki se ga nadzoruje, zato lahko vseeno pride do določenih likvidnih tveganj. Le-ta nastanejo, ker bilance na bančnih računih odražajo ne samo aktivnosti banke, ampak tudi aktivnosti njenih strank. Uveden je bil informacijski sistem v povezavi s sistemom BPRČ, ki omogoča bankam učinkovit nadzor nad bilancami vseh računov. Ta sistem bankam pomaga uravnavati likvidnost in hkrati omogoča Banki Slovenije pregled nad situacijo v bančnem sistemu. Informacijski sistem temelji na zaprtem privatnem omrežju Banke Slovenije (BSNet), ki je povezan z vsemi bankami in hranilnicami.

5.2.4 Cene storitev

Cene storitev znotraj BPRČ in Giro Clearing sistema so fiksne. Vse storitve SWIFT plačajo stranke same, medtem ko banka za vsako transakcijo preko sistema RTGS računa 220 SIT. Dodatni stroški se zaračunajo, če ima stranka posebne zahteve, ki morajo biti izvedene ročno (od 5.000 SIT dalje).

5.3 SISTEM MALIH PLAČIL – SISTEM GIRO CLEARING

5.3.1 Značilnosti sistema

V oktobru 1998 je bil sistem Giro Clearing uveden za obdelavo plačil malih vrednosti. To je večstranski plačilni sistem in predstavlja drugi steber nove plačilne infrastrukture. Zasnova zanj je bila postavljena v posebnem odloku, ki ga je sprejel Svet Banke Slovenije, v katerem je Banka Slovenije določena kot obračunski in poravnalni agent.

Udeleženke v sistemu so iste kot v sistemu BPRČ, z izjemo KDD, ki je udeležena le v sistemu BPRČ. S priključitvijo sistemu Giro Clearing morajo banke podpisati izjavo o sprejetju odgovornosti in se zavezati Banki Slovenije, ki je obračunski in poravnalni agent.

Sistem Giro Clearing obdeluje samo kreditna plačila, ki ne smejo presegati vrednosti, določene s strani Banke Slovenije (2 milijona SIT). To pomeni, da morajo biti vsa plačila, ki so višja od 2 milijonov SIT, opravljena preko sistema BPRČ. V nasprotni smeri pa takšne omejitve ni, saj se lahko preko sistema BPRČ izvedejo nujna plačila, ki ne presegajo 2 milijonov SIT.

Za namen medbančne komunikacije znotraj sistema Giro Clearing, je Banka Slovenije odprla svojo privatno mrežo (BSnet), s katero upravlja izključno banka sama. Ta mreža povezuje vse banke in nekatere hranilnice neposredno z Banko Slovenije. Vse banke imajo NT strežnike, ki se poleg vsega uporabljajo za Giro Clearing. Banke predložijo paketne datoteke s plačili malih vrednosti serverju v formatu SWIFT. Te paketne datoteke se nato prenesejo v kliring center Banke Slovenije v eni uri.

Odločitev, da se uporabljajo sporočila formata SWIFT, je bila sprejeta zaradi zagotavljanja kompatibilnosti s sistemom BPRČ. Ker je format sporočil v obeh sistemih enak, so plačila pripravljena na enak način in se opravljajo glede na obsežnosti in nujnost.

5.3.2 Obdelava transakcij

Delovni dan v sistemu Giro Clearing je sestavljen iz petih kliring ciklov, po katerih se izvede poravnava. Sistem zbere paketne datoteke vsako uro (8.00, 9.00, 10.00, 11.00, 12.00, 13.00, 14.15, in ob 15.15) in jih posreduje Banki Slovenije. Vsakemu pošiljanju sledi obdelava podatkov in pošiljanje prejemnikom. To je opisano kot informacijski limit, ki pomaga udeleženkam urejevati likvidnost in zagotavljati limit poravnave. Poravnave se izvajajo v petih ciklih, in sicer ob 9.00, 11.00, 13.00, 14.15 in 15.15. Ob teh urah udeleženke dobijo informacije o mrežni situaciji in o plačilih, ki se takrat izvajajo. Ko je kliring končan, se poravnava začne. Udeleženke z večstransko bremenjeno pozicijo izvedejo poravnavo preko ustreznega sporočila SWIFT, ki ga posredujejo sistemu BPRČ (Banka Slovenije je poravnalni agent). Ko Banka Slovenije prejme vsa plačila dolžnikov, posreduje sredstva na račune prejemnic.

5.3.3 Cene storitev

Tako kot pri sistemu BPRČ je bila tudi realizacija sistema Giro Clearing, financirana s strani Banke Slovenije. Udeleženke plačujejo stroške vzdrževanja omrežja BSNet. Stroški se ne obračunavajo kot letna naročnina, ampak kot stroški posamezne transakcije (5 SIT na transakcijo).

Tabela 3: Primerjava števila in vrednosti obdelanih nalogov med sistemoma BPRČ in žiro kliring:

	<i>Leto 2002</i>		<i>Leto 2003</i>	
	<i>Število</i>	<i>Vrednost*</i>	<i>Število</i>	<i>Vrednost*</i>
<i>Sistem BPRČ</i>	1.351.429	40.137,66	1.262.074	43.391,20
<i>Sistem žiro kliring</i>	50.486.456	4.461,62	46.613.463	4.505,72

* v milijardah evrov

Vir: Černuta, Južina, 2003, str. 143.

5.4 PRIHODNOST PLAČILNIH SISTEMOV V SLOVENIJI

Reforma plačilnih sistemov je bila uspešno izvedena, zato se novi cilji oblikujejo v smeri razvoja nacionalnih plačilnih sistemov. Trenutno se izvaja projekt ISVPS, v načrtu pa je tudi ustanovitev nacionalne klirinške hiše. Glede na to, da Bankart že ponuja nekatere usluge (obdelava podatkov pridobljenih preko plačilnih instrumentov), bi bil ta sistem lahko podlaga za ustanovitev nacionalne klirinške hiše. Ob ustanovitvi le-te bi sistem Giro Clearing prešel izpod okrilja Banke Slovenije pod okrilje novonastale institucije. Banka Slovenije bi še naprej bila poravnalni agent, kot kliring agent pa bi služila klirinška hiša.

Možne so tudi spremembe na področju komunikacijske infrastrukture sistema Giro Clearing, ki narekujejo uporabo novejših uslug SWIFT (SWIFT Net, SWIFT FileAct). To bi lahko pospešilo potencialne povezave s tujimi sistemi v prihodnosti.

Sredi oktobra 2004 se je Banka Slovenije vključila v nemški sistem za bruto poravnavo plačil v realnem času (RTGS^{plus}) in postala oddaljena udeleženka tega sistema.

Sistem RTGS^{plus} je sestavni del sistema TARGET, preko katerega se poravnava plačila med centralnimi bankami 15 držav. S tem je narejen prvi korak k popolni vključitvi Banke Slovenije in bančnega okolja v plačilni sistem TARGET ob prevzemu evra kot nacionalne valute.

V sistemu RTGS^{plus} je Banka Slovenije odprla račun za namen poravnave plačil malih vrednosti v sistemu STEP2, ki ga upravlja EBA (European Banking Association). 8.11.2004 je postala neposredna udeleženka tega sistema, ki je namenjen poravnavi čezmejnih plačil do vrednosti 12.500 EUR. Banka Slovenije je tudi drugim bankam zagotovila posredno udeležbo v sistemu STEP2, za kar se je odločilo deset bank, štiri banke pa bodo sodelovale preko dveh bank od desetih. Banke lahko kot posredne udeleženke pošiljajo čezmejna plačila v sistem STEP2 preko Banke Slovenije, prav tako pa tudi prejemajo čezmejna plačila preko te skupne vstopne točke pri Banki Slovenije. Za banke (in s tem za stranke bank) je izvajanje plačil preko sistema STEP2 stroškovno in časovno učinkovito, saj je izvajanje plačil preko korespondenčnega bančništva dražje in zamudnejše.

Z vstopom v ta sistem je Banka Slovenije ravnala v skladu s priporočilom ECB, po katerem naj bi bile vse banke iz držav EU dosegljive preko sistema STEP2 do konca leta 2004.

SKLEP

Za nemoteno izvajanje denarne politike potrebujejo centralne banke zanesljive in učinkovite plačilne sisteme. Pri uspešnem izvajanju denarne politike imajo v razvitih gospodarstvih najpomembnejšo vlogo sistemi plačil velikih vrednosti. V svetu postajajo čedalje bolj priljubljeni sistemi, ki temeljijo na bruto poravnavi v realnem času.

Najpomembnejši izmed teh je plačilni sistem TARGET, ki je povečal učinkovitost plačilnega prometa med državami. V petih letih svojega delovanja je sistem dosegel svoje zastavljene cilje, ki so prispevali k zmanjšanju sistemskih tveganj in k povečanju finančne stabilnosti, ter tako postal vodilni sistem na območju evra. Vendar v praksi prihaja do določenih sprememb, s katerimi mora biti sistem TARGET v koraku.

Konec leta 2002 so se določile smernice za oblikovanje nove generacije plačilnega sistema TARGET. Osnovni cilj novega plačilnega sistema TARGET2 je izogniti se pomanjkljivostim obstoječega sistema. Sam razvoj novega sistema je razdeljen na tri faze, ki naj bi se končale konec leta 2006, tako da bi sistem TARGET2 začeli uporabljati v začetku leta 2007.

Z reformo plačilnega sistema smo v Sloveniji dobili plačilne sisteme, ki poslovnim bankam in centralni banki omogočajo nadzor nad tveganji in ukrepanje za zmanjševanje tveganj, kar prej ni bilo mogoče. Tako smo v Sloveniji dobili dva plačilna sistema: sistem bruto poravnave v realnem času (BPRČ) in Žiro kliring, ki se med seboj razlikujeta v višini samih plačil.

Sredi oktobra 2004 je tudi Slovenija postala članica sistema bruto poravnave v realnem času, in sicer preko nemške centralne banke. Prav tako je odprla račun za poravnave plačil malih vrednosti v sistemu STEP2, ki ga upravlja EBA (European Banking Association). S tem je Slovenija naredila pomemben korak k vključitvi v EMU in prevzemu evra kot nacionalne valute.

LITERATURA

1. Anko Simon: Plačilni sistemi v letu 1999. Bančni vestnik, Ljubljana, 49(2000), 1/2, str. 49-53.
2. Anko Simon: Pregled nad delovanjem plačilnih sistemov. Bančni vestnik, Ljubljana, 51(2002), 9, str. 43-47.
3. Bole Renata: Denarna politika in plačilni sistemi.
[URL:<http://www.bsi/html/arc/prikazi/index.html>], december 2002.
4. Centrih Peter: Plačilni promet v državah EMU in z njimi. Ljubljana, Bančni vestnik, 48(1999), 12, str. 13-17.
5. Černuta Peter, Južina Matjaž: Pomen tveganj v medbančnih plačilnih sistemih in njihov vpliv na finančno stabilnost. Ljubljana : Banka Slovenije.
[URL:http://www.bsi.si/html/publikacije/por_fin_stab/POS_SLO-2003.pdf], 2003.
6. Logar Simona: Plačilni sistemi : Kaj je dobro vedeti o njih. Ljubljana : Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije, 1998, str. 70.
7. Marinšek Primož, Cepec Miro: Prenova plačilnega sistema. Ljubljana : Zaslou.
[URL:http://www.zaslou.si/banchniasistent/izobrazevanje/prenova_placilne..],1999.
8. Sheppard David: Payment Systems. Handbooks in Central Banking. London : Bank of England, 1996, str. 20-24.
9. Summers Bruce J.: The Payment System: Design, management and supervision. Washington D.C. : International Monetary Fund, 1994.
10. Šega Marko: Sistem bruto poravnave v realnem času. Bančni vestnik, Ljubljana, 46(1997), 11, str. 45-49.
11. Šega Marko: Nova slovenska plačilna sistema. Bančni vestnik, Ljubljana, 48(1999),11, str. 34-38.
12. Zver-Cankar Marjeta: Panevropski plačilni sistemi. Ljubljana, Bančni vestnik, 48(1999), 7-8, str.60-64
13. Zver-Cankar Marjeta: O konferenci Evropski plačilni sistemi v elektronskem poslovnem svetu. Bančni vestnik, Ljubljana, 50(2001), 4, str. 22-25.
14. Zver-Cankar Marjeta: Swiftova regionalna konferenca za srednjo in vzhodno Evropo. Ljubljana, Bančni vestnik, 49(2002), 5, str. 14-16.

VIRI

1. Blue Book 2001. Ljubljana : Banka Slovenije.
[URL:http://www.bsi.si/html/eng/ps/Slovenia_Blue_Book_1.pdf], avgust 2002.
2. BlueBook: Payment and securities settlement systems in the European Union. Frankfurt am Main : European Central Bank.
[URL:<http://www.ecb.int/pub/pdf/other/ecbbluebook2001en.pdf>], junij 2001.
3. Brief overview of TARGET. Frankfurt am Main : European Central Bank.
[URL:<http://www.ecb.int/paym/pdf/target/current/targetfaq.pdf>], avgust 2003.
4. Cross-border payments in TARGET: A user`s survey. Frankfurt am Main : European

- Central Bank. [URL:<http://www.ecb.int/pub/other/targetsurveyen.pdf>], november 1999.
5. EBA. [URL:<http://www.abe.org>], julij 2004.
 6. FEDWIRE. [URL:<http://www.federalreserve.gov/paymentsystems/fedwire/default.htm>], julij 2004.
 7. Future developments in the TARGET system. Frankfurt am Main : European Central Bank. [URL:<http://www.ecb.int/paym/pdf/target/future/mb-target2-future.pdf>], april 2004.
 8. Information guide for credit institutions using TARGET. Frankfurt amMain : European Central Bank.[URL:<http://www.ecb.int/pub/pdf/other/targetguide.pdf>], julij 2003.
 9. Istražujemo za vas: S.W.I.F.T. Beograd : Finansijski portal. [URL: <http://www.24x7.co.yu/default.aspx?cid=600&fid=400&fid=Swift>], 2001.
 10. Large-value payment systems. Frankfurt am Main : European Central Bank. [URL:<http://www.ecb.int/paym/market/payinfr/large/html/index.en.html>], maj 2004.
 11. Mesečni Bilten European Central Bank. Ljubljana : Banka Slovenije. [URL:<http://www.bsi.si/html/publikacije/ECBbilten/details/target.pdf>], september 2004.
 12. Payment systems – TARGET. Munchen : Deutsche Bundesbank. [URL:http://www.bundesbank.de/zv/zv_target.en.php], marec 2004.
 13. Payments and the Eurosystem. Frankfurt am Main : European Central Bank. [URL:<http://ecb.int/key/sp990913.htm>], september 1999.
 14. Pravila delovanja sistema bruto poravnave v realnem času. Ljubljana : Banka Slovenije. [URL:http://www.bsi.si/html/ps/Pravila_BPRC_20020801.pdf], avgust 2002.
 15. Public Consultation : TARGET2 : Principles and structure. Frankfurt am Main : European Central Bank. [URL:<http://www.ecb.int/pdf/cons/target2/pc021216consen.pdf>], december 2002.
 16. Sklep o upravljanju sistema bruto poravnave v realnem času (Uradni list RS, št.65/02).
 17. Stebernak Igor: Se bomo v sistem Target uspešno vključili tudi mi?. [URL:<http://www.skbi.si/info/ban/info-ban-1998/info-ban98-121.html>], december 1998.
 18. TARGET. [URL:<http://www.ecb.int/paym/target/html/index.en.html>], julij 2004.
 19. TARGET annual report 2002. Frankfurt am Main : European Central Bank. [URL:<http://www.ecb.int/paym/pdf/target/current/targetar2002.pdf>], april 2003.
 20. TARGET annual report 2003. Frankfurt am Main : European Central Bank. [URL:<http://www.ecb.int/pub/pdf/other/targetar2003en.pdf>], maj 2004.
 21. Target Minimum Common Performance Features of RTGS System within TARGET. Frankfurt am Main : European Central Bank. [URL:<http://www.ecb.int/pub/pdf/other/target01annexen.pdf>], junij 2002.
 22. Urad vlade RS za informiranje: Ali se je morala Agencija za plačilni promet preoblikovati zaradi vstopa Slovenije v EU? Kako je urejen plačilni promet v državah članica Evropske unije?. [URL:<http://evropa.gov.si/evropomočnik/question/752-75>], oktober 2002.